

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-консультативний центр
заочної освіти
Кафедра менеджменту
природоохоронної діяльності

ДИПЛОМНИЙ ПРОЕКТ
рівень вищої освіти: «спеціаліст»

на тему: Формування стратегії сталого економіко-екологічного розвитку
території

Виконав студент 1 курсу групи У- 61
спеціальності 073 Менеджмент
Павловський Олександр Володимирович

Керівник асистент
Соколовська Валентина Олегівна

Консультант д.е.н., професор
Рубель Олег Євгенович

Рецензент д.е.н., проф.
ШРЕЕД НАНУ
Бутенко Анатолій Іванович

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Навчально-консультативний центр заочної освіти

Кафедра менеджменту природоохоронної діяльності

Рівень вищої освіти спеціаліст

Спеціальність 073 Менеджмент

(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

“ 13 ” березня 2017 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЕКТ СТУДЕНТУ

Павловському Олександровичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Формування стратегії сталого економіко-екологічного розвитку території

керівник роботи асистент Соколовська Валентина Олегівна

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу від “13” березня 2017 року №61«С»

2. Строк подання студентом роботи 7 червня 2017 року

3. Вихідні дані до роботи Законодавчі та нормативні акти, дані статистичного обліку, спеціальна наукова література та періодичні видання

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1 Татарбунарський район як об'єкт дослідження територій

2 Пріоритетні напрями господарської діяльності і ефективного використання природно-ресурсного потенціалу Татарбунарського району

3 Формування системи інвестиційних ресурсів економіко-екологічного відродження району

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

1 Структура стратегії стійкого розвитку території

2 Характеристика рівня питної водозабезпеченості Татарбунарського району

3 Вплив виробництва електроенергії на природне довкілля

4 Структура інвестиційних ресурсів

5 Система формування джерел інвестиційних ресурсів

6 Схема формування власних джерел інвестиційних ресурсів в регіоні

7 Схема інвестиційних інститутів

6. Консультанти розділів проекту

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
2	Д.е.н., професор Рубель О.Є.		

7. Дата видачі завдання 13 березня 2017 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту	Термін виконання етапів роботи	Оцінка виконання етапу	
			у %	за 4-х бальною шкалою
1	Робота з літературними джерелами	13.03.17-22.03.17	90	відмінно
2	Робота над розділом 1 «Татарбунарський район як об'єкт дослідження територій»	23.03.17-14.04.17	96	відмінно
3	Робота над розділом 2 «Пріоритетні напрями господарської діяльності і ефективного використання природно-ресурсного потенціалу Татарбунарського району»	15.04.17-4.05.17	94	відмінно
4	Робота над розділом 3 «Формування системи інвестиційних ресурсів економіко-екологічного відродження району»	5.05.17-25.05.17	90	відмінно
5	Оформлення роботи	26.05.17-7.06.17	90	відмінно
	Інтегральна оцінка виконання етапів календарного плану (як середня по етапам)		92	відмінно

Студент _____ Павловський О.В.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник проекту _____ Соколовська В.О.
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТАТАРБУНАРСЬКИЙ РАЙОН ЯК ОБ’ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРИТОРІЙ.....	7
1.1 Формування стратегії сталого розвитку території.....	7
1.2 Татарбунарський район як об’єкт дослідження депресивних територій.....	13
1.3 Екологічна реабілітація і стійкий розвиток Татарбунарського регіону.....	21
1.4 Підходи до кризового управління водно-болотними угіддями (на прикладі лиману Сасик).....	26
РОЗДІЛ 2 ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО- РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТАТАРБУНАРСЬКОГО РАЙОНУ.....	39
2.1 Розвиток рекреаційно-туристичної сфери.....	39
2.2 Розвиток рибного господарства.....	47
2.3 Напрями і шляхи поліпшення водозабезпечення.....	50
2.4 Підвищення стійкості енергозабезпечення приморських районів на основі використання нетрадиційних джерел енергії.....	55
РОЗДІЛ 3 ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ РАЙОНУ.....	63
3.1 Зміст та джерела інвестиційних ресурсів і їх місце в регіональній інвестиційній політиці.....	63
3.2 Акумуляція інвестиційних ресурсів.....	68
3.3 Система інвестиційних інститутів.....	73
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	80

ВСТУП

У 1992 році в Ріо-де-Жанейро на конференції Організації Об'єднаних Націй з природного довкілля і розвитку, був прийнятий "Порядок денний на XXI століття". Згідно з рішеннями цієї конференції Україна намагається встати на шлях формування стійкого розвитку. На жаль, цей процес в нашій країні йде повільно. В той же час, ідея стійкого розвитку поступово стає все більш популярною в науковому середовищі, у державних чиновників і українських підприємців.

Дослідження проблем формування стратегії стійкого розвитку України і її територій визначається положеннями, декларованими у ряді програмних документів, таких як "Основні напрями державної політики України у сфері охорони природного довкілля, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки", "Концепція стійкого розвитку населених пунктів", Закони України "Про місцеве самоврядування в Україні", "Про державне прогнозування і розробку програм економічного і соціального розвитку в Україні".

Класичне визначення стійкого розвитку (англ. sustainable development) в сучасному розумінні було дане в доповіді "Наше спільне майбутнє" міжнародною комісією з навколишньої середовища та розвитку: "Стійкий розвиток покликаний задовольняти потреби нинішнього покоління, виключаючи можливий збиток майбутнім поколінням людей в задоволенні їх потреб". У центр сучасних підходів до визначення поняття стійкого розвитку поставлені інтереси людської особистості, право людини на здорове і плідне життя.

"Порядок денний на XXI століття" встановлює пріоритети стійкого розвитку, передусім, на місцевому рівні. У міру залучення місцевих жителів до загального процесу, формування стійкого розвитку окремих територій повинне забезпечити стійкий розвиток на національному рівні і далі - на глобальному.

Метою дипломного проекту є розробка і обґрунтування пріоритетних напрямів реалізації стратегії стійкого розвитку для окремої території. Основна увага приділена проблемам аграрного Татарбунарського району Одеської області, як території, яка являється прикладом критичної економіко-екологічної ситуації.

Загострення економіко-екологічної і соціальної кризи в Татарбунарському районі пов'язано з негативними процесами зміни ресурсно-екологічної системи лиману Сасик, що став об'єктом недосить обґрунтованого експерименту. Нині функції Сасику як прісноводної водойми практично нікчемні. При цьому економіко-екологічні наслідки експерименту по перетворенню морського лиману на прісноводну водойму приймають важко прогнозуємий характер.

Вже давно назріла гостра необхідність критичної оцінки негативних економіко-екологічних і соціально-економічних тенденцій розвитку ситуації в Татарбунарському районі і вироблення невідкладних дій, спрямованих на подолання кризових економіко-екологічних процесів, припинення падіння життєвого рівня населення, зняття соціальної напруженості. В цілому, це вимагає системної програмної роботи широкого кола учених і фахівців спільно з місцевими органами самоврядування і громадськими організаціями.

Серед інших завдань, в цій роботі поставлено завдання розробки науково обґрунтованих позицій і поглядів на меті і шляху реалізації соціально - економічного відродження Татарбунарського району в умовах ринкових трансформацій. Такий процес розвитку району може бути досягнутий за умови відновлення (реабілітації) природних об'єктів (в першу чергу, Сасик), підвищення економіко-екологічної ефективності використання природно-ресурсного потенціалу території і соціальної активізації населення.

В дипломному проекті аналізується проблемна ресурсно-екологічна і соціально-економічна ситуація, викладаються концептуальні положення екологічної реабілітації, розглядаються пріоритетні напрями активізації господарської діяльності і формування системи стійкого розвитку району.

РОЗДІЛ 1

ТАТАРБУНАРСЬКИЙ РАЙОН ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕРИТОРІЙ

1.1 Формування стратегії сталого розвитку територій

Цілі стійкого розвитку територій. Основні визначення.

Базуючись на основних принципах, що декларують на конференції ООН з довкілля і розвитку в Ріо-де-Жанейро, Україна підтримує доцільність ідеї переходу до стійкого розвитку, при якому було б забезпечено збалансоване рішення соціально-економічних завдань, збереження сприятливого для життя людини стану навколишнього середовища і природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення життєвих потреб нинішнього і майбутнього поколінь.

Згідно "Концепції переходу України до стійкого розвитку", стійкий розвиток — це "процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення гарантованого задоволення, по крайній мірі, мінімально необхідних потреб усіх членів суспільства за умови збереження і поетапного відтворення цілісності довкілля, забезпечення рівноваги між потенціалом природи і вимогами людей усіх поколінь" [5].

Основою стійкого розвитку є паритетність стосунків в триаді *людина — господарство — природа*. Стійкий розвиток припускає процес виживання і відновлення генофонду нації, активізацію ролі кожної окремої Людини в суспільстві, забезпечення його прав і свобод, збереження природного довкілля, формування умов для відновлення біосфери і її локальних екосистем, орієнтацію на зниження рівня антропогенного впливу на природне середовище і гармонізацію розвитку людини в природі.

Головною метою стійкого розвитку для України є вихід із кризи і забезпечення подальшого соціально-економічного росту при збереженні якості природного довкілля шляхом створення соціально-економічної

системи, здатної до задоволення економічних, екологічних і соціальних потреб населення.

Виходячи їх принципу "від частки — до загального", і відповідно до принципів "Порядку денного на XXI століття", формування стійкого розвитку країни необхідно починати, виходячи з інтересів конкретної території.

Під *територією* в економічній географії розуміється обмежена частина твердої поверхні Землі з властивими їй природними і антропогенними властивостями і ресурсами, що характеризується протяжністю (площею) як особливим видом "просторового" ресурсу, географічним положенням і іншими якостями, є об'єктом конкретної діяльності або дослідження [6]. У роботі під територією розуміється сукупність природних об'єктів і продуктивних сил в межах адміністративного району України.

Метою стійкого розвитку території є досягнення економічного росту, соціального розвитку, забезпечення повноцінного життя населення шляхом дослідження рішення найбільш гострих соціально-економічних проблем на основі раціонального використання ресурсного потенціалу, геоекономічного положення, збалансованого і ефективного співвідношення сфер господарства, використання сучасних принципів і механізмів природокористування і господарської діяльності.

Цілями стійкого розвитку територій є:

- забезпечення соціально-економічного підйому шляхом формування системи соціально-орієнтованої ринкової економіки, забезпечення можливостей, мотивів і гарантій роботи громадян, якості життя;
- охорона природного довкілля, створення екологічно безпечних умов для життя, відновлення і збереження біорізноманіття, реалізація екологічного пріоритету при розвитку виробництва;
- стійке використання природних ресурсів - орієнтація на максимальну ефективність використання невідновлюваних і відновлюваних природних ресурсів;

- співпраця — взаємодія між владою, місцевою громадськістю і підприємцями, активний обмін досвідом і інформацією з представниками інших територій, формування партнерських стосунків з міжнародними організаціями.

Принципи, завдання і основні механізми реалізації стратегії стійкого розвитку територій.

Стійкий розвиток території повинен базуватися на принципах:

- політичній здатності влади забезпечити участь населення у прийнятті рішень у сфері екології, економіки і соціального розвитку;

- економічного забезпечення розширеного відтворення на, основі ефективного використання власних ресурсів;

- формування продуктивних сил, що зберігають і відтворюють ресурсно-екологічну базу розвитку (збереження "екологічного простору");

- організації соціальної системи, що забезпечує максимальну релаксацію напруженості в суспільстві, мінімізацію економіко-екологічних і соціально-економічних конфліктів;

- принцип гнучкості і адаптивності адміністративної системи, здатної до самокорективності і оперативної реакції на соціально-економічні і політичні умови розвитку, які змінюються.

В якості основних завдань в системі стратегії стійкого розвитку території можна визначити наступні:

- поліпшення соціально-економічних умов життя населення;

- розміщення і ефективний розвиток продуктивних сил і оптимізація їх структури;

- формування і підтримка безпечної і сприятливої для проживання довкілля, збереження і відновлення природних ландшафтів і біорізноманітності;

- забезпечення соціальної реалізації і рівних можливостей розвитку для усіх майнових і національних груп населення [6,11,27].

При розробці конкретних програм, окремих проектів і заходів реалізація круга завдань стратегії стійкого розвитку території повинна проводитися шляхом вибору найбільш ефективних механізмів. Серед них слід назвати:

- удосконалення системи управління територією, в т. ч. на основі підвищення ефективності горизонтальних зв'язків між структурними підрозділами органів місцевої влади, державними організаціями, бізнесменами і громадськістю; формування привабливих "інвестиційних пакетів", виробітку пріоритетних об'єктів інвестування, використання лізингових механізмів для інвестування виробництва;

- підтримка підприємницької діяльності, цілі якої співпадають з пріоритетами стійкого розвитку території, підтримка традиційних промислів, розвиток інфраструктури рекреаційного і туристичного бізнесу (у т. ч. сільського і екологічного туризму);

- розвиток системи комунікацій — доріг, зв'язку, сучасних інформаційних технологій, сприяння створенню комплексної інфраструктури водного господарства, утилізації твердих і рідких відходів;

- ефективне використання і доступність інформації, розробка механізмів забезпечення участі населення і сприяння розвитку людських ресурсів в інтересах стійкого господарювання шляхом організації освітніх програм, громадських слухань і обговорень.

Структура стратегії стійкого розвитку у світлі довгострокового планування. Розробка стратегії стійкого розвитку території відповідає процесу довгострокового планування, створення програм дій, реалізація яких надалі проходитиме шляхом виконання окремих проектів і їх модулів (рис. 1.1). Процесу планування передують етап попереднього аналізу історії розвитку території і оцінка сучасного стану. Далі проводиться компонентний і комплексний аналіз природно-ресурсного і соціально-економічного потенціалу, формулюються існуючі обмеження і можливості рішення проблем.

ІСТОРИЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ				
ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ТЕРИТОРІЇ				
Природно-ресурсний потенціал			Соціально-економічний потенціал	
Компонентний аналіз	Компонентний аналіз	Компонентний аналіз	Компонентний аналіз	Компонентний аналіз
- геоекономічне положення - природні комплекси - особливо охоронювальні і цінні території і об'єкти (природні і антропогенні)	- водний - земельний - кліматичний - біологічний - енергетичний потенціал - інші ресурси	- промисловий - транспортний - с/господарський - промисловий - будівельний - послуги і торгівля - комунальний та ін.	- фінансово-економічний - соціально-політичний - науково-технічний - інформаційний - деографічний та ін.	
ОБМЕЖЕННЯ І МОЖЛИВОСТІ РІШЕННЯ ПРОБЛЕМ				
КОНЦЕПЦІЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЇ (ЦІЛІ, ЗАДАЧІ)				
соціальної сфери	комунального господарства	сфери послуг, торгівлі	матеріального виробництва	охорона НПС і раціонального використання природних ресурсів
МЕХАНІЗМИ				
фінансово-економічні	соціальні	політичні і правові	екологічні	
ОСНОВНІ ЦІЛЬОВІ ГРУПИ, ЩО БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ФОРМУВАННІ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ				
адміністрація	підприємці	місцеве населення, громадянськість		
РОЗРОБКА СХЕМ ФІНАНСУВАННЯ І БЮДЖЕТ (ПОТОЧНИЙ І ПЕРСПЕКТИВНИЙ)				
джерела	об'єми	терміни		
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ І ЕКОЛОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ І КОНТРОЛЬ				

Рис. 1.1 Структура стратегії стійкого розвитку території

На основі аналізу проблем проводиться цілепокладання, виробляються основні принципи і пріоритети концепції стійкого розвитку, виділяється ієрархія завдань, вибираються прийнятні механізми діяльності. Визначаються основні цільові групи, партнери і зацікавлені особи. Розробляється поетапний бюджет для усіх акцій, заходів, проектів і програм у рамках Стратегії.

Логічна ієрархічна схема: *цільі — завдання — механізми* і далі: *діяльність — заходи — акції* дає можливість побудови довгострокової програми, що є інструментом реалізації стратегії стійкого розвитку території.

Контроль виконання етапів такої програми реалізується відповідно до їх призначення: на рівні поточного плану — *контроль* виконання; на рівні проекту, як складового етапу програми, ідентифікація з поставленими цілями; *оцінка результатів* проводиться, як правило, через декілька років після виконання програми, її метою є визначення досягнутого рівня стійкості і відповідності цілям, поставленим в стратегії стійкого розвитку території.

Контроль і оцінка реалізації програмної стратегії здійснюється на основі функціонування системи соціально-економічного і екологічного моніторингу [8,14,29].

1.2 Татарбунарський район як об'єкт дослідження депресивних територій

Геоеконімічне положення Татарбунарського району

Татарбунарський район є одним з найбільших в Одеській області. Розташований в її південно-західній частині (45°35' і 45°95' північної широти і 29°20' і 30°20' східної довготи), він граничить на північному сході з Білгород-Дністровським, на півночі — з Саратським, на південному заході — з Арцизьким і на півдні — з Кілійським районами. Південна частина району омивається водами Чорного моря.

Середня протяжність району із заходу на схід складає 58 км, з півночі на південь — 25 км. Протяжність морської берегової зони складає 54 км.

Площа Татарбунарського району складає 1765 км², населення — 44,6 тис. чол., у тому числі сільське — 33,1 тис. чол. Щільність населення — 25 чол./км². До складу району входить 36 населених пунктів, з них 36 сільських, які підпорядковані міському і 18 сільським радам. Районний центр Татарбунарського району, затверджений як місто в 1978 році, розташований в 165 км від Одеси. Найближча залізно-дорожня станція Сарата знаходиться на відстані 24 км.

Виникнення поселення Татарбунари відноситься до XVI ст., в 1812 р.

Татарбунарський район розташований в зоні активних транспортно-економічних комунікацій північ-південь (Одеса, Миколаїв, Херсон — Одеса, Ізмаїл, Рені, Вилкове, Кілія).

Сприятливе гео економічне положення Татарбунарського району обумовлене як вигідним транспортно-географічним розміщенням, так і зростаючою активізацією інтеграційних економічних і політичних процесів, пов'язаних з формуванням Єврорегіону «Нижній Дунай», участю Одеської області в Асамблеї Європейських Регіонів і Робочій Співдружності Придунайських Країн.

У перспективі Татарбунарський район значною мірою може сприяти активній участі Одеської області в міжнародному розподілі праці у разі рішення економічних і екологічних проблем з країнами Дунайського басейну і країнами-членами Чорноморського Економічного співробітництва (ЧЕС).

Природно-ресурсний потенціал Татарбунарського району

Разом з вигідним гео економічним положенням Татарбунарський район має дуже високий природно-ресурсний потенціал, який є головною основою формування територіальної і ресурсної бази стійкого розвитку і поліпшення умов життєдіяльності (якості життя) населення району.

Татарбунарський район розміщений в зоні із сприятливими для життєдіяльності кліматичними умовами, обумовленими теплим помірно-континентальним кліматом, (середньорічна температура — від 8,1°С до 11,8°С) з тривалим літнім періодом (середньомісячна температура повітря від

17,9°С до 24,7°С). Тривалість періоду активної вегетації рослин з середньодобовою температурою вище 10°С досягає 200 днів, що дозволяє вирощувати культури не лише раннього і середнього терміну дозрівання, але і найтеплолюбніші культури.

Водні ресурси представлені поверхневими і підземними водами підвищеної мінералізації. Місцевий стік формується за рахунок малих річок Алкалії, Хаджидера, Сарати і Когильника, Нерушай та ін. Велика частина стоку проходить у весняний період (до 80% і більше). Літній стік не перевищує 10%. Усі річки відносяться до групи слабосоленоватих з мінералізацією від 1,4 до 7,8 г/л. Мережа водосховищ (Нерушайське, Дмитрівське, Кагачське) заповнена через систему каналів і водосховищ водами річки Дунай і використовується для зрошування. Уповдовж чорноморського узбережжя розташований ряд солоних лиманів, які називаються «озерами». До них відносяться Джантшейське, Малий Сасик, Шагани, Магалевське, Будури, Карачаус, Алибей, Хаджидер, Курудиол, Бурнас, Солоне. В межах району також розташовано «будівництво століття» - Сасикське водосховище, яке було отримано шляхом перекриття і розпріснення морського лиману в 1978 р.

Земельні ресурси, представлені переважно чорноземними ґрунтами з високою природною родючістю, є головним природним багатством району.

Земельний фонд Татарбунарського району складає 174,8 тис. га. Площа сільськогосподарських угідь по усіх категоріях землекористувачів складає 110,6 тис. га, у тому числі: рілля — 91,8%, багаторічні насадження — 4,0%, сінокоси і пасовища — 4,2%.

Татарбунарський район має високий рекреаційний потенціал, формування якого визначається теплим морем і лиманами (озерами), мінеральними водами, лікувальними грязями, пляжами.

До території Татарбунарського району примикає ланцюг мілководних лиманів, розташованих уздовж морського узбережжя. Вона починається лиманом Сасик, за яким йде Джантшейський, Малий Сасик, Шагани, Алибей і

Бурнас. Ширина піщаного пересипу, що відділяє лимани від моря, змінюється від 50 до 350-400 м, а її висота 1,5-3,0 над урізанням води.

Сасик, Бурнас, Алибей і Шагани в 1996 році згідно постановою Кабінету Міністрів України № 1499 були віднесені до категорії лікувальних із запасами бруду 8300, 3214, 16986 і 6989 тис. м³. По складу бруду потрібні для лікувального застосування при захворюваннях органів опорно-рухового апарату, центральної і периферичної нервової системи, серцево-судинної системи, органів травлення, гінекологічних, шкірних захворюваннях.

На території району виділяються наступні групи мінеральних вод, перспективних для розвитку рекреаційно-туристичного комплексу: сірчановодневі; йодо-бромні; мінеральні, лікувальна дія яких визначається різним поєднанням солей, у тому числі гідро-карбонатні натрієві, хлоридно-сульфатні і сульфатно-хлоридні; хлоридно-гідрокарбонатно-сульфатні натрієві; гідрокарбонатно-хлоридно-натрієві і хлоридно-гідрокарбонатні натрієві.

У районі є великі запаси мінерально-сировинних ресурсів, які можуть служити базою для розвитку будівельного комплексу в Придунав'ї. Район має значні ресурсні можливості для нетрадиційних енергетики і водокористування.

На території і акваторіях району розташовані високоцінні і унікальні природні комплекси, які формують високий біосферний потенціал регіону. Цей потенціал, передусім, включає водно-болотяні угіддя (ВБУ). Згідно Рамсарській Конвенції, ратифікованій Україною в 1996 році, лиман Сасик і система водойм Шагани — Алибей — Бурнас на території Татарбунарського району включені в список ВБУ міжнародного значення. Верхів'я Сасику і лиман Малий Сасик згідно Указу Президента України № 79/94 від 10.03.94 р. включені в перелік цінних природних територій, які зарезервовані для створення нових і розширення існуючих особливо охоронювальних територій загальнодержавного значення.

Висока біологічна різноманітність, наявність ВБУ міжнародного значення обумовлюють цінність природних комплексів Татарбунарського району не лише на регіональному і національному рівні, але і в глобальному (міжнародному) масштабі.

Народногосподарські функції району

Господарська діяльність Татарбунарського району грає істотну роль у формуванні соціально-економічного комплексу Одеської області. Район в системі розподілу праці на регіональному, національному і міжнародному рівнях виконує наступні функції:

1) є важливим районом інтенсивного сільськогосподарського виробництва, у тому числі виноградарства і виноробства;

2) є одним з провідних районів області по рівню розвитку АПК і галузей (підгалузей), пов'язаних з використанням земельних ресурсів;

3) є перспективним районом в плані формування ефективного рекреаційного господарства приморського типу;

4) є одним з перспективних районів формування регіонального рибогосподарського комплексу на основі високого біопотенціалу приморських лиманів і озер (Сасик, Шагани, Алибей, Бурнас та ін.);

5) є дуже хороші перспективи для розвитку біосферно-природоохоронного сектора економіки (екобізнес, екотуризм і так далі), що обумовлюється наявністю великих об'єктів природно-заповідного фонду Регіонального, національного і міжнародного значення.

Загострення ресурсно-екологічної ситуації в районі

Характер господарської діяльності останніх десятиліть в Дунай-Дністровському межиріччі, зумовив сучасну кризову економіко-екологічну ситуацію на території Татарбунарського району. До найбільш складних, продовжуючих загострюватися, економіко-екологічним проблемам відносяться: погана якість і дефіцит питної води; катастрофічне забруднення прибережної зони Чорного моря, лиманів, малих річок; масове забруднення підземних вод; ерозія ґрунтів і різке зниження родючості земель; поява

наддопустимих концентрацій отрутохімікатів в сільськогосподарських продуктах; підтоплень територій в селі Струмок, Білоліс'є, місті Татарбунари; деградації унікальних рекреаційних ресурсів, скорочення рибних запасів в Стенцовсько-Жебриянських плавнях, загибель і зникнення цінних видів тваринного світу.

Несприятлива екологічна ситуація в районі зумовила високий рівень захворюваності і смертності, який вище середньоукраїнських.

Як по кількості, так і за якістю поверхневі води не задовольняють потребам господарства району, їх розміщення нерівномірне — велика частина відносно водних об'єктів розташована в західній частині району. Антропогенна діяльність різко посилює несприятливі умови забезпечення водними ресурсами.

Однією з головних причин створення складної ресурсно-екологічної ситуації є, з одного боку, реалізація недостатньо обґрунтованих, а у ряді випадків, екологічно небезпечних гідротехнічних проектів, з іншою, — низька культура господарської діяльності. Останнє знайшло відображення у відкритті земель до урізання води, випрямленні русел річок, знищенні заплавних луків, неправильному зберіганні і застосуванні хімічних добрив і отрутохімікатів без належної системи водозахисних заходів, скиданні неочищених дренажних вод із зрошуваних полів і господарчо-побутових стоків [9,19,31].

За останні роки в результаті меліоративних робіт, що проводяться, не залишилася жодної річки на території району, яка б протікала у своєму природному руслі: русла або випрямлені, або назавжди зникли з лиця землі (річка Мартаза, Адинка та ін.).

Дуже небезпечна ресурсно-екологічна ситуація створилася в Саксисському водосховищі і прилеглих до нього ареалах. Незважаючи на великі капітальні витрати, не вдалося розпріснити колишній морський лиман. По своїй якості вода не придатна для питних цілей і зрошення. У водосховищі інтенсивно розвиваються процеси «цвітіння» води.

Якість прісних підземних вод в межах району погіршується в результаті їх забруднення відходами сільського господарства, промислового виробництва і комунальними стоками. Погіршення якості відмічене також в межах окремих територій ряду зрошувальних систем (Татарбунарської, Дунайсько-Дністровської).

Практично усі джерела водопостачання населення не відповідають вимогам Досту 2761-84. Спостерігається чітка тенденція погіршення і без того низької якості питної води. З 1940 по 1997 рік в районі було пробурені більше 220 свердловин різного призначення, в основному питного і технічного. На даний момент Татарбунарський район має в розпорядженні 37 артезіанських свердловин питного водопостачання, у тому числі місто Татарбунари має 24 свердловини. Усі вони, навіть з тією умовою, що ГДК по мінералізації в цьому районі прийнято 1,5 г/л, при ГДК ДОСТ рівним 1,0 г/л, не задовольняють вимогам і складають 1,9-6,3 г/л. Величина рН варіює в межах 7,00-8,25, хлориди при 179-2053 міліграмі/дм³ перевищують допустимі норми в 7 разів, сульфати перевищують ГДК в 2 рази, нітрати до десятків разів. Не краще положення і з ґрунтовими водами, які використовуються населенням як джерело питного і господарського призначення. Хлориди перевищують ГДК в 1,5-2 рази, сульфати в 2-13 разів.

Основними найбільш поширеними компонентами - забруднювачами підземних вод являються азотні сполуки, пестициди, важкі метали, нафтопродукти.

Сільськогосподарські угіддя характеризуються надмірною розораністю, прогресуючою еродованістю, зниженням продуктивності. Розораність сільськогосподарських угідь досягла 82% (по області 84%, по Україні 57%). За останні 20 років внесення мінеральних добрив з розрахунку на гектар збільшилося в 6 разів. Проте врожайність основних оброблюваних культур практично залишалася незмінною і навіть знижувалася. Щорічно на поля вносилося понад 10 тис. т отрутохімкатів (3,5 кг в діючій речовині на 1 га ріллі).

Екстенсивне нарощування площ зрошування не привело до очікуваного збільшення сільськогосподарської продукції. На зрошувальних системах допускалися, особливо в 1985-1993 роках, надмірні перевитрати води, які привели до підтоплення окремих населених пунктів і зрошуваних земель, а також до осолонцювання ґрунтів.

Особливо загрозливе положення склалося на Дунай-Дністровській зрошувальній системі (ДДЗС), на яку вода подається з Сасикського водосховища. На гідротехнічні спорудження цього колишнього морського лиману Мінводхозом України свого часу витрачено було 1 млн. рублів капітальних вкладень, проте вода виявилася непридатною для зрошування, а понесені витрати — негодящими. В результаті на цій системі були осолонцювані різною мірою практично усі зрошувані землі. Виробничі витрати на обробку ґрунту збільшилися в 2 рази, врожайність на зрошуваних землях істотно знизилася., фондвіддача знизилася в 2 рази. За період зрошування усі господарства в ДДЗС стали збитковими. Порушилися режим і якість підземних вод, що використовуються для водопостачання населення 15-ти сіл в межах системи. Населення користується привозною водою або високомінералізованою артезіанською водою, непридатною для питних цілей. Порушений водообмін в розітнутих на ізольовані ділянки каналом Дунай-Сасик Стенцовсько-Жебринських плавнях, цінних для відтворення рибних і мисливських ресурсів. Посилилася абразія західного берега Сасик в результаті зміни і підвищення рівня води. Різко загострилась екологічна обстановка в Тузловській групі лиманів: Малий Сасик, Алибей, Бурнас, Шагани, що украй негативно впливає на рекреаційні об'єкти, розташовані на узбережжі лиманів і Чорного моря.

Соціально-економічні кризові ситуації в районі

Нині Татарбунарський район, як і Одеська область, і Україна в цілому, переживає соціально-економічну кризу. Ця криза проявляється в зниженні темпів росту промислового і сільськогосподарського виробництва.

Криза посилюється відсутністю достатніх енергоресурсів, дефіцитом питної води (за якістю і кількістю), а також екологічною катастрофою і пов'язаними з нею соціально-економічними наслідками в зоні трансформованого більше 20 років тому в прісноводне озеро морського лиману Сасик.

У 70-80-і роки стратегічною установкою соціально-економічного розвитку територій району була прийнята інтенсифікація сільськогосподарського виробництва, заснованого на збільшенні об'ємів застосування мінеральних добрив і пестицидів, а також на зрошуванні земель при бідних водних ресурсах. Помилковість такої постановки проявилася в економічних, екологічних і соціальних наслідках. Сумарні соціально-економічні втрати виявилися дуже значними [8,15,30].

Передусім, віддаленість від ринків збуту виключала можливість реалізації багатьох видів сільгосппродукції, що вирощується на поливних землях. У зв'язку з помилковою гіпотезою про можливість розпріснення до необхідних стандартів води морського лиману Сасик, через незадовільну якість води на поливних землях ДДЗС жодного разу не була досягнута проектна врожайність. Крім того, на зрошуваних ділянках деградували ґрунти, на прилеглих до Сасику територіях спостерігаються водонебезпечні ситуації, пов'язані з потопленням 6 населених пунктів, у тому числі районного центру р. Татарбунари з населенням в 20 тис. чоловік. Тут також ускладнилися умови водопостачання, сформувалися небезпечні умови для життя і здоров'я людей в санітарно-гігієнічному, епідеміологічному, токсикологічному аспектах, наслідки яких проявляються у вигляді різних захворювань (дерматитів, алергічних; серцево-судинних, шлунково-кишкових, онкологічних і так далі). Особливо слід виділити наявність епідемічного потенціалу в околицях Сасику по таких особливо небезпечних захворюваннях, як туляремія і лептоспіроз.

Нині озеро Сасик, що є найбільшим на Україні і що має високий статус водно-болотного угіддя міжнародного значення, практично не

використовується ні для цілей зрошування (тільки 10% від попереднього рівня), ні для комунально-побутового використання, малоефективне рибогосподарське використання.

Із-за каналу Дунай — Сасик скоротився природно-ресурсний потенціал Стенцовсько-Жебриянських плавнів, і екологічна криза набуває безповоротного характеру.

Відсутність мінімальних умов життєзабезпечення, несприятлива екологічна ситуація, невідповідність можливостей ефективного використання багатого природно-ресурсного потенціалу рівню життя людей генерують напружену, навіть конфліктну соціально-політичну ситуацію. Таке положення вимагає вибору стратегії розвитку, програми невідкладних дій з екологічного оздоровлення акваторій і території району, передусім, в зоні Сасику, економічного росту, зняття соціальної напруженості [6,14,23].

1.3 Екологічна реабілітація і стійкий розвиток Татарбунарського регіону

Серед основних груп пріоритетів розвитку регіону виділяються: соціальні, екологічні, економічні і політичні.

До групи найбільш важливих *соціальних пріоритетів* відносяться:

- поліпшення соціальних умов життя населення, прискорений розвиток соціальної та інженерної (передусім, систем питного водопостачання), екологічної і транспортної інфраструктур для задоволення потреб в послугах на рівні мінімальних стандартів;

- відродження і підтримка культурних традицій і народних ремесел, культурне і екологічне виховання і освіта.

Серед *екологічних пріоритетів* слід особливо виділити:

- формування екологічно безпечного середовища проживання, вихідних пунктом забезпечення якої є відновлення статусу морського лиману Сасик, реструктуризація сільськогосподарського виробництва, передусім, в ареалах,

прилеглих до Сасик, з урахуванням екологічної місткості локальних територій і можливостей розвитку мережі природних ділянок, що охороняються, і екологічно орієнтованого туризму;

- поліпшення санітарно-гігієнічних умов проживання в населених пунктах;

- відновлення і захист порушених водно-болотних угідь.

Економічні пріоритети засновані на ідеї відродження і збереження історико-культурних традицій при виробленні політики землевикористання, а також досвіді інших країн і районів України в економічному розвитку. До них відносяться:

- відродження традиційних систем господарювання, розвиток альтернативних систем землеробства;

- поліпшення санітарно-гігієнічних умов проживання в населених пунктах;

- відновлення і захист порушених водно-болотних угідь.

Політичні пріоритети. Для забезпечення принципу корпоративної безпеки потрібне залучення до процесу формування сприятливих умов життєдіяльності міської і сільських громад району, а також залучення бізнесменів з України і інших держав.

При побудові матриці Концепції стійкого розвитку Татарбунарського району виділяють наступні необхідні заходи по забезпеченню стійкого соціально-економічного розвитку і підвищенню якості життя населення.

А. Соціальні потреби розвитку :

- система соціального забезпечення і соціальні проекти (програми), програми зайнятості;

- охорона здоров'я, відпочинок для населення;

- система життєзабезпечення (житло, водопостачання, каналізація, енергозабезпечення, комунікації);

- система послуг (житлово-комунальні, торгово-побутові, транспортні та ін.);

- освіта;
- культура.

Б. Спеціальні економічні стратегії розвитку:

- стратегія розвитку сільського господарства;
- стратегія розвитку рибного господарства;
- стратегія розвитку рекреаційно-туристичного господарства;
- стратегія відродження ремесел;
- стратегія формування екологічно безпечного середовища проживання

населення.

В. Інституціональні потреби стійкого розвитку:

- хороша організація планування і управління в регіоні;
- ефективне нормативно-правове забезпечення;
- чітко організоване і регульоване інвестиційне забезпечення.

Матриця Концепції стійкого розвитку Татарбунарського району представлена в таблиці 1.1.

Дана матриця може бути корисна для:

- визначення ролі різних зацікавлених сторін, налагодження зв'язків між секторами;
- виявлення бракуючої інформації;
- обліку основних потреб розвитку району.

В якості учасників розробки і реалізації Концепції сталого розвитку Татарбунарського району можуть розглядатися:

- державні органи управління : Татарбунарська райдержадміністрація, Одеська облдержадміністрація, Кабінет Міністрів України, Верховна Рада України (відповідні комісії);
- територіальні громади району в усіх формах;
- приватний сектор — місцевий, регіональний, національний, зарубіжний;
- організації, що роблять інвестиційну і іншу допомогу на багатосторонній або двосторонній основі.

Таблиця 1.1

Матриця Концепції стійкого розвитку Татарбунарського району

Діяльність сторін, які можуть надавати допомогу в процесі реалізації основних положень Концепції	Необхідні заходи по забезпеченню стійкого соціально – економічного розвитку		
	А. Соціальні потреби розвитку	Б. Спеціальні економічні стратегії розвитку	В. Інституціональні потреби стійкого розвитку
Обласна Рада народних депутатів, обласна держадміністрація	Надання статистичної інформації, а також інформації про плани і програми соціального і економічного розвитку регіону, узгодження стратегій розвитку, сприяння рішенню пріоритетних проблем району.		Співпраця з громадськими організаціями району, виїзні сесії, загальні акції. Нормативно-правова підтримка.
Районна держадміністрація	Розробка соціально – економічних програм, планів, проектів по забезпеченню відродження сіл, історико-культурних традицій, екологічної реабілітації, соціальному забезпеченню, в області освіти, розвитку систем життєзабезпечення і так далі. Розробка спеціальних економічних стратегій розвитку.		Надання приміщень і іншої матеріально-технічної допомоги, у тому числі по створенню різних громадських об'єднань, слухань, семінарів, форумів і так далі
Місцеве самоврядування	Безпосередня участь в усіх заходах.		Створення сприятливого для бізнесу середовища
Підприємці, бізнесмени	Участь в проектах і планах соціального розвитку	Надання пропозицій і. бізнес-планів.	Участь в організації інвестиційного забезпечення планів і програм
Наукові організації	Участь в розробці соціально-економічних програм, планів, проектів, в т. ч. бізнес-планів.		Проведення науково-практичних конференцій, тренінгів, бізнес-форумів.
Громадські організації	Безпосередня участь в усіх заходах		
Міністерства і відомства	Фінансова і матеріально-технічна допомога, передусім у сфері АПК і охорони навколишнього середовища		

Нині Татарбунарський район в середньостроковому і довгостроковому розрізі повинен одночасно вирішувати декілька завдань розвитку.

Одним з головних завдань є визначена деіндустріалізація економіки досліджуваного району, що припускає:

- розширення відповідно до сучасних норм виробничої, транспортної, комунікаційної, енерго- і водозабезпечуючої інфраструктур (при цьому у край

необхідно уникнути штучного збільшення їх долі в загальній структурі економіки району);

- впорядкування і регулювання природокористування і природоохоронної діяльності на території і водних об'єктах району.

Для Татарбунарського району переважна динамічна модель соціально-економічного розвитку, орієнтована на введення сучасних технологій менеджменту, відкритою для інновацій в системах виробничої, природоохоронної і соціальної діяльності, у сфері культури і освіти. Економіка району має бути адаптована до роботи конкурентоздатних підприємств, малого і середнього бізнесу у сфері різноманітних фінансових ринків і інформаційно-комунікативних систем регіонального, національного і міжнародних рівнів.

Динамічна модель соціально-економічного розвитку Татарбунарського району припускає:

- відновлення економіки і соціально-економічне відродження, починаючи з сфер господарської діяльності зі швидким періодом обігу капіталу і орієнтованих на споживчий ринок: в цьому плані дуже перспективним є пріоритетний розвиток рекреаційно-туристичної сфери (у тому числі сільського і екологічного туризму), окремих галузей сільськогосподарського виробництва; відродження народних промислів;

- досягнення економічного зростання за рахунок повнішого використання наявних основних фондів, виробничих потужностей і ресурсного потенціалу (природного, в т.ч. використання нетрадиційних джерел енергії, трудового, науково-технічного та ін.), яке вимагає мінімальних капіталовкладень;

- зміцнення прибуткової частини місцевого бюджету на основі розширення ділової активності в районі (ярмарки, сільський туризм і інші види бізнесу).

- участь сучасного покоління економістів, політиків, менеджерів, бізнесменів і учених в реалізації модельних завдань району [3,10,22].

1.4 Підходи до кризового управління водно-болотними угіддями (на прикладі лиману Сасик)

Проблема ефективного і комплексного використання лиману Сасик розробляється фахівцями ІПРЕЕД НАН України ще з 70-х років, коли обговорювалися питання перекидання дунайської води в Днепробугський лиман. Вже на цьому етапі пропонувалися як альтернативні підходи до використання лиману Сасик, так і питання забезпечення півдня України високоякісною прісною водою (морське опріснення).

Після опріснення Сасику ІПРЕЕД зайняв чітку позицію, зв'язану з реальною оцінкою високого рівня економічних збитків і економіко-екологічних втрат, пов'язаних з цим будівництвом.

Комплекс проблем, пов'язаних з перетворенням Сасику вимагає нині комплексних підходів до їх вирішення, що знайшли відображення в Концепції стійкого розвитку Татарбунарського району, розробленій в 2000 році фахівцями ІПРЕЕД НАН України за проектом громадської організації «Відродження» за підтримки Чорноморської програми ТАСИС, в колективній монографії «Стратегія стійкого розвитку території».

Тривала полеміка навколо експерименту по опрісненню лиману Сасик сформувала дуже деформоване уявлення про результати, характер і наслідки цього експерименту. В той же час, необхідно визнати, що результати реалізації першої черги водогосподарського комплексу (ВГК) Дунай-Дніпро запобігли подальшому негативному перетворенню екосистем Північного Причорномор'я. Цьому послужила оцінка наслідків перекидання ресурсів річки Дунай на території СРСР, проведена Одеським відділенням інституту економіки АН УРСР в 70-х - першій половині 80-х років.

Слід констатувати, що опріснення Сасику проводилося без урахування даних проведеного кількісного економічного аналізу і прогнозу, що свідчив про те, що експеримент по «створенню прісного водосховища об'ємом майже в 0,5 мільярда кубометрів, завдовжки 35 км і шириною до 11 км в озерній

уловині, складеній засоленими ґрунтами, безпрецедентний в практиці будівництва (раніше здійснювалося створення прісних водосховищ в улоговинах солених озер Джейран-Батанское і Глибоке, в морських затоках (Кадзима, Японія), значно менших за Сасик за об'ємом) слід було або не проводити, або, при перших невдачах, зупинити і оперативно ліквідувати негативні наслідки.

Після ухвалення рішення про опріснення Сасику, трестом "Дунайводбуд" і пересувною механізованою колоною №98, спільно із спеціально створеною дирекцією придунайських зрошувальних систем в течії 1977 - 1979 року були побудовані:

- захисна гребля між лиманом і морем (довжина - 14,5 км);
- висота - 6,0 м, об'єм насипу - 3,2 млн. м³, вартість - \$ 14 508 700);
- шлюз-водоскид (розрахункова потужність - $Q_{ш} = 100-150$ м³/с);
- насосна станція для відкачування води і скидання її в морі ($Q_{н} = 50-55$ м³/с);
- самопливний канал Дунай - Сасик (довжина - 13,5 км, ширина - 100 м, ширина берегових гребель - 20 метрів, $Q_{к} = 250$ м³/с);
- шлюз-регулятор (вартість - \$ 7 327 134); -
- насосні станції каналу і канал МК-2, (вартість - \$ 4 099 635).

На розробку і наукове обґрунтування проекту в 1976 році витрачено - \$ 1 500 000. На увесь комплекс робіт за 1976-82 рр. - 50 млн. дол. Система водоподачі на лимані Сасик, названа Дунай-Дністровською зрошувальною системою (ДДЗС), почала функціонувати з 1982 року.

Враховуючи, що будівництво водогосподарського комплексу Дунай-Дніпро призупинилося, розрахункових об'ємів водообміну дунайської води Сасик не отримав. Водний режим, що практикується меліораторами (декілька відкачувань води з водосховища в морі, а також подання її на ДДОС) не зміг компенсувати підживлення потужними підземними соленими джерелами. В результаті, концентрація солей в одному літрі води, що відбирається на зрошення, склала 1,2-2,1 грама при нормі до 1 грама. Несприятливим для

зрошування є хлоридно-натрієвий тип води, її підвищена лужна реакція (рН досягає 8,5 одиниць). При використанні такої води для зрошування постійно зберігається небезпека засолення, осолонцювання ґрунтів.

Для дунайської води, що несе з собою високу кількість токсичних елементів і важких металів, таких як свинець, кадмій, кобальт, Сасик став своєрідним відстійником-накопичувачем (як і передбачалося початковим проектом). У Сасику неодноразово фіксувалася підвищена кількість хвороботворних патогенних мікроорганізмів. Не можна також не відмітити такі негативні явища, як масове розмноження синьо-зелених водоростей, так зване цвітіння, прискорене руйнування берегової лінії через високий рівень води, падіння рибопродуктивності прісноводної водойми порівняно з морським варіантом.

Зрошування в районі Сасику здійснюється водою з мінералізацією - 0,6 - 2,02 г/л, через що відбувається або накопичення солей в ґрунтах, або зміна складу ґрунтових солей в гіршу сторону. При поливі будь-яких ґрунтів цієї місцевості водою як прісною (0,4-0,6 г/л), так і мінералізованою (1,2-3,0 г/л) при заляганні ґрунтових вод на глибині 3 метри і більше відбувається засолення ґрунтів. При поливі водою високої мінералізації в ґрунтах відбуваються і інші негативні процеси: ущільнення, вимивання гумусу і т.п. Загальний збиток від деградації ґрунтів в зоні зрошування склав тільки в 1988 році близько \$ 5 560 000.

Зрошування водою Сасику привело до інтенсивної деградації 30 000 га ґрунтів і зниженню їх родючості, вода не має попиту у сільськогосподарських споживачів (за останні 5 років поливалися від 1% до 10% земель).

До відділення лиману Сасик від моря величина уловів в нім була в межах від 800 до 2600 тонн в рік. Відповідно і його рибопродуктивність знаходилася в межах від 36,8 до 125, 8 кг/га.

Після трансформації Сасику видовий склад уловів в нім кардинально змінився. Замість морських видів з'явилися представники прісноводної

іхтіофауни, які стали давати улови в межах 600-800 т, а з 1987 р. — до 1020 т в рік. У 1982 р. уперше було здійснено зарибнення водойми сеголетками (2,3 млн. шт.) і однолітками коропа — 0,5 млн. шт.

У 1983-1984 рр. рибопродуктивність Сасику перевищила 30 кг/га. Проте, з часом, із-за слабкого водообміну і великої температури води в липні-серпні озеро стало покриватися суцільною ковдрою синьо-зелених водоростей. Їх розкладання створює токсичне забруднення водойми, призводить до масового замору гідробіонтів і загострення епідеміологічної ситуації, різкого скорочення уловів, величина яких скоротилася останніми роками до 300-500 тонн в рік.

Стійкий розвиток лиману Сасику повинен базуватися на принципах:

- політичній здатності влади забезпечити участь населення в ухваленні рішень у сфері екології, економіки і соціального розвитку;
- економічного забезпечення розширеного відтворення на основі ефективного використання власних ресурсів;
- формування продуктивних сил, що зберігають і відтворюють ресурсно-екологічну базу розвитку (збереження "екологічного простору");
- організації соціальної системи, що забезпечує максимальну релаксацію напруженості в суспільстві, мінімізацію економіко-екологічних і соціально-економічних конфліктів;
- принцип гнучкості і адаптивності адміністративної системи, здатної до самокорективності і оперативної реакції на соціально-економічні і політичні умови розвитку, які змінюються.

В якості основних завдань в системі стратегії стійкого розвитку території навкруги Сасику можна визначити наступні:

- поліпшення соціально-економічних умов життя населення;
- розміщення і ефективний розвиток продуктивних сил і оптимізація їх структури;

— формування і підтримка безпечної і сприятливої для проживання довкілля, збереження і відновлення природних ландшафтів і біорізноманітності;

— забезпечення соціальної реалізації і рівних можливостей розвитку для усіх майнових і національних груп населення [14].

Реабілітація Сасику стоїть в центрі завдань ефективного використання природних ресурсів Татарбунарського району і усього Українського Придунав'я. Основна суть реабілітації Сасику, існуючого більше 20 років в примусовому режимі прісноводного озера-водосховища, полягає в поверненні йому статусу морського лиману шляхом проведення комплексу заходів по з'єднанню з морем і відновленню його як природного елементу унікальної контактної зони «суша-море».

Штучність постановки питання про статус чорноморських лиманів як озер пояснюється тим, що в період створення водогосподарського комплексу і каналу, Дунай-Дніпро необхідно було перекваліфікувати зі статусу лиманів в озерні об'єкти на догоду корпоративним інтересам окремих відомств колишнього СРСР, а конкретно, Мінводгоспу СРСР і УРСР. Ця постановка питання є застарілою і в науковому плані не обґрунтована [5].

Низька природогосподарська ефективність характерна для Сасику в прісноводному варіанті для різних господарських цілей (сільського господарства, рекреації і екологічного туризму, рибного господарства і аквакультури, комунально-побутового водокористування). Про це свідчать експертні оцінки альтернативних стратегій використання Сасику по таких групах показників, як соціально-економічні (витрати на управління водообміном, доходи від рекреації і екологічного туризму, аквакультури); ресурсно-екологічні (продуктивність Сасику, якість відпочинку); екологічні (рівень берегообрушення, різноманітність видів забруднення водного середовища). З урахуванням комплексу природоохоронних заходів, необхідних і в прісноводному і морському варіанті, оцінки морського варіанту Сасику в 1,5-2 рази вищі, ніж прісноводного [12,26].

Сасик входить в Рамсарський список водно-болотних угідь міжнародного значення (Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, підписана 2 лютого 1971 року (р. Рамсар, Іран) і ратифікована Україною 26 жовтня 1996 року). Збереження Сасику в морському режимі дає основу на розвиток в цьому регіоні міжнародного туризму, зокрема, екотуризму. Цьому може також сприяти і та обставина, що відповідно до Указу Президента України верхів'я Сасику загальною площею близько 3,5 тис. га і лиман Малий Сасик зарезервовані для створення об'єктів природно-заповідного фонду.

Важливою умовою ефективного використання природно-ресурсного потенціалу і розвитку господарської діяльності являється надання нормативного статусу морських лиманів не лише Сасику, але і суміжним з ним приморським водоймам Тузловської групи (Шагани, Алібей, Бурнас). Підставою для цього служать зроблені в результаті проведеної ретроспективної оцінки матеріали по проблемах лиманів і лимано-лагун північно-західної частини Чорного моря, а також з питань теорії і практики формування екотонних систем в контактних зонах «суша-море», що містять наступні висновки:

– усі приморські водойми Тузловської групи є класичними зразками лиманів, тобто частин моря, періодично закритого (відкритого) типу. Закономірності гідрології, гідрохімії і гидробіології цієї групи лиманів визначаються поверхневим (періодичним) водообміном з морем, постійною інтрузією морських вод в лиман через пересип і донні відкладення, а також річковим стоком, осіданнями, випаром;

– Сасик по своєму генезису належить до типу періодично відкритих лиманів, тобто частини морської акваторії, екологія якої в рішучій ступені визначалася водообміном з морем. Після будівництва глухої греблі Сасик перетворився на штучне водосховище. По термінології Н.Ф. Реймерса, Сасик в сучасному вигляді можна розглядати як «лиманове озеро»;

– у ізолюваному виді Сасик зберіг певний зв'язок з морем у вигляді інтрузії морських вод, що, в комплексі з іншими факторами, зумовило надзвичайну складність його опріснення для цілей зрошування.

Таким чином, Сасик і інші дані лимани являються частиною морської акваторії, що впадає в сушу, і повинні зберігати статус водойм морського типу.

З 2004 року на Сасику був введений режим спеціалізованого товарного рибного господарства (СТРГ). Згідно з Режимом рибопродуктивність Сасику в 2008 році повинна була досягти 74,38 кг/га (близько 1500 тонн з акваторії), але цей показник не досягнутий. За станом на 1 грудня 2008 р. улов риби склав лише 520,64 тонн.

Характеризуючи рибне господарство в прісноводному водосховищі необхідно звернути особливу увагу на іхтіопатологічну і іхтіотоксикологічну ситуацію. Ведення рибного господарства можливо лише у водоймах, якість води яких відповідає вимогам до рибогосподарських водойм. Вміст солей важких металів в дунайській воді перевищує нормативні вимоги і складає до 3 ГДК по залізу і 1,2 ГДК по марганцю, цинку і кадмію (УКРНШЕП, 2004). Зниження водообміну Сасику привело до накопичення в донних відкладеннях і акумуляції в гідробіонтах токсичних речовин.

За даними Українського науково-дослідного інституту медичної реабілітації і курортології шкоди лікувальним грязям Сасику (як водосховища) завдана внесенням значної кількості небезпечних речовин і з'єднань з водами каналу Дунай - Сасик. Район Сасику втратив колишнє бальнеологічне і рекреаційне значення. Лиман Сасик внесений в перелік водних об'єктів, які належать до категорії лікувальних, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України 11.12.1996 № 1499. У переліку визначався вміст лікувального бруду (балансові запаси - 8300 тис. м³). Негативними економічними наслідками від діяльності ДДОС є також погіршення рекреаційно - оздоровчого потенціалу регіону, забруднення водного середовища і інтенсифікований абразивний процес внаслідок підняття рівня у

водосховище, негативний вплив на Стенцівсько - Жебриянські плавні (частина Дунайського біосферного заповідника).

Велике число міжнародних дослідників зв'язують процеси евтрофікації з підвищеною людською смертністю, хоча це питання залишається дискусійним, проте, найбільш гострою серед демографічних проблем в районі Сасику залишається проблема дитячої смертності, у тому числі дітей у віці до 1 року. Якщо в 1990 р. коефіцієнт дитячої смертності складав 16 дітей на 1000 новонароджених, то в 2005 р. він сягнув числа 26. У 2007 р. склав 25 осіб на 1000 новонароджених, що на сьогодні перевищує цей показник по Одеській області в цілому більш ніж удвічі.

Подальше використання природно-ресурсного потенціалу Сасикського водосховища вимагає системних і комплексних дій, пов'язаних з реабілітацією його екосистеми. На сьогодні можливі наступні основні сценарії його подальшого використання.

Використання Сасику як прісноводого водосховища можливо в двох варіантах: а) передбачає його використання по діючому проектному варіанту (полив і рибогосподарське використання); б) тільки рибогосподарське використання.

Результатами обох варіантів буде подальша консервація і загострення екологічних соціальних конфліктів, збереження сучасної водогосподарської схеми, експлуатація якої показала свою економічну неефективність, дасть можливість подальшого функціонування рибного господарства, яке не створює умов для забезпечення екологічно безпечного стану Сасику і вимагає поточних витрат на розчищення каналу Дунай - Сасик.

За даними Головного державного управління охорони використання і відтворення водних живих ресурсів і регулювання рибальства в Одеській області рибницькі господарства для запобігання цвітіння озера внаслідок розвитку синьо-зелених водоростей не можуть узяти на себе забезпечення необхідного водообміну Сасикського водосховища при його використанні.

«Реконструкція» як продовження проектних експериментів по опрісненню озера Сасик. Цей варіант передбачає меліоративні заходи по очищенню річок басейну Сасику, встановлення прибережної захисної смуги, моніторинг і значні додаткові витрати на забезпечення кратності водообміну для зниження рівня солоності. Варіант вимагає значних капітальних (у частковості, у разі відновлення природних русел і меандрів малих річок) і поточних витрат, але принципово не змінює екологічно несприятливого стану Сасику і не забезпечує комплексного рішення проблеми регіону.

«Реабілітаційний» варіант передбачає роздамбування і з'єднання Сасикського водосховища з морем. Це рішення дасть можливість забезпечити достатній водообмін, як це показано в роботах Одеського державного екологічного університету (ОДЕКУ) і Українського науково-дослідного інституту екологічних проблем (м. Харків, УКРНШЕП). Аналоги такого відновлення у світі відомі (подібний проект відновлення реалізовано в Румунії: озера Разим-Синое).

Розроблені фахівцями ОДЕКУ прогностні моделі показують, що основним чинником формування динаміки якості води в Сасику при його роздамбуванні являється необхідність забезпечення інтенсивного водообміну між Сасиком і морем, за рахунок коливань зганяння-наганянь рівня води. Прогностні оцінки фахівців свідчать про те, що вже при ширині прорана 100 м кратність водообміну Сасику складе 4 - 5 разів на рік, а збільшення ширини пропасти в 3 рази забезпечить збільшення кратності водообміну ще в 1,5 рази. При ширині прорана в 300 м в лимані за рік буде забезпечений природний семикратний обмін води.

За прогностною оцінкою динаміки якості води, виконаною УКРНШЕП, при роздамбуванні Сасику процес водообміну між Сасиком і морем через певний час приведе до корінних змін в екосистемі водосховища. Основним чинником в цьому випадку виступає мінералізація води, яка через 15-20 діб досягне солоності 7-8 ‰. Через 2-4 місяці (залежно від плану гідротехнічної реконструкції Сасику) цей показник, як і інші показники якості води,

повністю відповідатимуть довколишній зоні моря, а гідрохімічний режим водойми практично повністю визначатиметься гідрохімічним режимом морських вод. Виходячи з прогнозої оцінки динаміки якості води при з'єднанні Сасику з морем і за умови підтримки заданих параметрів прорана (тобто постійній інтенсивності водообміну), його рибопродуктивність залежатиме, в першу чергу, від стану материнських стад промислових видів риби як в лимані, так і в морі [19,28].

По виводах УКРНШЕП, кращим часом для роздамбування вважається зимовий період. У цей період при роздамбуванні у воді водосховища може поступити найменша кількість органічних речовин (біля 118т), що зумовить незначне підвищення їх вмісту у воді (до 0,2 г/м³).

Результати досліджень Українського центру екології моря свідчать, що забруднення донних відкладень у водосховищі Сасик і на його пригирловому узмор'ї дозволяють припустити, що з'єднання Сасику з морем не приведе до серйозних змін в рівнях забруднення як одного, так і іншого водного об'єкту. Таким чином, дослідженнями доведено, що вирішення екологічних і соціальних питань можливе тільки у варіанті з'єднання Сасику з морем.

Використання Сасику в морському варіанті передбачає вибір між наступними альтернативними напрямками пріоритетного використання природно-ресурсного потенціалу Сасику як морського лиману: (1) природоохоронний, (2) рекреаційна діяльність, туристичний, включаючи яхтинг, (3) рибогосподарський, (4) транспортний, (5) водогосподарський.

Суто природоохоронне використання Сасику передбачає включення усього лиману до складу Дунайського біосферного заповідника (на сьогодні в ДБЗ входить тільки північна частина лиману і лиман Джантшейський), що дозволить в найбільш короткі терміни відновити екосистему і досягти стану природного середовища.

Об'єднання природоохоронного і рекреаційно-туристичного використання Сасику передбачає будівництво марини (комплексу для яхтингового спорту, порту-укриття), перебудову каналу Дунай-Сасик під

використання як гребного каналу, розвиток інфраструктури для екологічного, сільського, рекреаційного, історичного, етнічного, екстремального, спортивного туризму. Можна чекати підвищення привабливості прибережних територій Сасику для рекреаційного будівництва, яке повинне контролюватися, враховуючи природоохоронний статус лиману.

За даними Українського науково-дослідного інституту медичної реабілітації і курортології, можна сподіватися, що у верховях лиману (на північ від лінії с. Глибоке) донні відкладення не пошкоджені і досягши мінералізації ропи значень морської води, процеси грязевідродження в цій акваторії поновляться.

Пріоритети рибного господарства вимагають відповідного облаштування вузьких каналів Сасик - море для забезпечення установки рибозагороджувачів - гардов. По прогнозних показниках, промислові улови у відкритому морському лимані Сасик порівняно з прісноводним водосховищем знизяться вдвічі-втричі.

Для мінімізації негативних екологічних наслідків необхідна розробка чіткого регламенту процедури відновлення зв'язку Сасику з морем, що забезпечило б мінімізацію загибелі прісноводної біоти. На думку А.Н. Волошкевича, експлуатація Сасику показує, що при погіршенні якості води в нім і запуску свіжої води з Дунаю, риба заходить в канал Дунай - Сасик з самих віддалених куточків. Необхідно підкреслити, що в голові каналу Дунай - Сасик біля с. Волосіні встановлений капітальний рибозагороджувач, який не дає рибі вийти в Дунай. Залежно від прийнятого рішення рибу можна або виловити в каналі, або, піднявши цю конструкцію, випустити її в Дунай.

Комплексне рішення проблеми транспортного розвитку Придунав'я може бути пов'язане з ідеєю створення судноплавного ходу Дунай - Чорне море з використанням Сасику.

Основний розвиток перевезень по Дунаю на сьогодні слід зв'язати з перевезенням контейнерів, об'єм яких може вирости в декілька разів, і

поромних перевезень великовантажних автомобілів, як це прийнято концепцією розвитку морського транспорту Євросоюзу. Для їх успішного освоєння потрібний надійний гирловий глибоководний порт, яким і може стати морський торговий порт на Сасику. На думку А.М. Котлубая, на сьогодні в Чорноморському регіоні існує дефіцит потужностей контейнерних перевезень об'ємом близько 3 млн. TEU, більше половини якого доводиться на морську торгівлю ЄС. Можливості для збільшення потужностей румунської Констанци, Одеського і Іллічівського портів обмежені, тому створення пригирлового порту на Сасику, за умови будівництва залізничної колії європейської ширини з виходом на Польщу дозволить створити благоприємні можливості залучення магістральних потоків контейнерних вантажів територією України і прискорить економічний розвиток цього регіону.

Кожен з варіантів використання Сасику шляхом з'єднання його з морем передбачає його водогосподарське використання (наближене до природного), а також керовану підтримку зв'язку з морем шляхом водного менеджменту.

У зв'язку з дорученням Одеською обласною державною адміністрацією і Одеською обласною радою Інститутом проблем ринку і економіко-екологічних досліджень НАН України виконана в 2008 році науково-дослідна робота по темі «Поліпшення екологічного стану озера Сасик» за участю ведучих науково-дослідних і проектних організацій: Українського науково-дослідного інституту екологічних проблем; Українського наукового центру екології моря; Українського науково-дослідного інституту медичної реабілітації і курортології; Головного державного управління охорони використання і відтворення водних живих ресурсів і регулювання рибальства в Одеській області; Мелітопольського державного педагогічного університету (НДІ Біорізноманітності); Дунайського біосферного заповідника НАН України; Одеського державного екологічного університету; ВКФ «Проектгидрострой» і Інституту зоології Академії Наук Молдови [4,18,23].

На підставі проведених досліджень зроблені наступні висновки: економіко-екологічні і соціально-економічні перспективи розвитку району Сасику можуть бути реалізовані лише при умові повернення його в природний стан - морський лиман. Для поліпшення екологічного стану Сасику необхідно відновити його генетичний зв'язок з Чорним морем шляхом роздамбування.

На базі комплексних наукових досліджень слід вирішити питання про надання Сасику на державному рівні статусу морського лиману. Це створить основу для розробки і, що не маловажно, реалізації Програми соціально-економічної реабілітації і розвитку природно-господарської системи озера (лиману) Сасик (Татарбунарського району), що включає роботу над техніко-економічним обґрунтуванням оптимального розкриття Сасику і його використання в режимі морського лиману, з урахуванням інтересів соціально-, економіко- і екологічно стійкого розвитку господарства і продуктивного, стійкого функціонування екосистем Українського Придунав'я [13,19,21].

РОЗДІЛ 2

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТАТАРБУНАРСЬКОГО РАЙОНУ

2.1 Розвиток рекреаційно-туристичної сфери

Татарбунарський район має найвищу інтегральну оцінку природно-ресурсного потенціалу в Придунайському регіоні. У цей природно-ресурсний потенціал входять мінеральні води, лікувальні грязі, сприятливі кліматичні чинники, цінні курортні ресурси, такі, як тепле море, мілководі лимани з різною солоністю, озера, численні піщані пляжі.

Не менш важливим об'єктом туристичної аттрактивності являються також історико-культурні і етнографічні ресурси, в т.ч. численні пам'ятники і пам'ятки, пов'язані з багатою історією освоєння Північного Причорномор'я, залишки поселень епохи бронзи, міді і раннього заліза, залишки грецьких поселень, пам'ятники архітектури. Дня туризму є привабливими і складні переплетіння місцевих етнокультур з розвиненими в колишні часи традиційними ремеслами : килимоткацтво, вироблення шкір, виноробство, ковальське ремесло, виготовлення виробів з озерної куги та ін.

Усі ці умови представляють цінні складові значного рекреаційно-туристичного (РТ) природно-ресурсного потенціалу Татарбунарського району, по багатству якого Україна і, передусім, її причорноморські регіони не поступається таким державам, як Італія, Іспанія, Франція, Мексика та ін.

Рекреаційному використанню природно-ресурсного потенціалу сприяє вироблювана тут сільськогосподарська продукція (м'ясо-молочні продукти, овочі, фрукти, вино).

Поєднання перелічених вище природних і історико-культурних ресурсів створює істотні передумови для формування рекреаційно-туристичної діяльності в Татарбунарському районі.

В той же час специфіка вищезгаданих водно-болотяних комплексів зумовлює і наявність ряду негативних для розвитку туризму природних чинників, таких як численні кровосисні комахи, гельмінтоз птахів і риб, вогнища туляремії, лептоспірозу і інших, які, в принципі, піддаються штучному антропогенному регулюванню.

Нині спостерігається скорочення раніше існуючої матеріально-технічної РТ бази. Якщо в 80-х роках в Татарбунарському районі налічувалося близько 120 РТ установ, то з початку 90-х років велика частина РТ установ, що знаходилися у відомчому підпорядкуванні підприємств України, Молдови, Придністров'я і Білорусі була законсервована.

Головною причиною неофіційного статусу функціонуючих РТ установ району є відсутність дозволу СЕС на відкриття баз відпочинку через проблеми з водозабезпеченням і каналізаційною системою.

У регіоні практично відсутня спеціалізована матеріально-технічна база для функціонування екотуризму, дієвої системи управління РТ господарством, що включає установи і об'єкти санаторно-курортного лікування, відпочинку і туризму, ефективна система регулювання власності на природні ресурси і об'єкти і система оподаткування, спонукаюча розвиток підприємництва у сфері РТ бізнесу.

Розвитку РТ бізнесу перешкоджають: неузгоджені дії численних туристичних фірм; недостатній інтерес місцевих держадміністрацій і менеджерів до РТ сфері унаслідок малоефективного її сучасного функціонування; морально і фізично застаріла матеріально-технічна база РТ господарства, що спричиняє за собою зниження рівня обслуговування, тим самим сприяючи зменшенню потоку в регіон іноземних туристів; відсутність ефективних інформаційних кампаній в засобах масової інформації; відсутність регіональних інформаційно-аналітичних центрів; низький рівень готовності місцевого населення до розвитку РТ діяльності; недооцінка соціально-економічної і екологічної значущості розвитку РТ сфери регіональними і місцевими органами управління; екологічні обмеження

об'єктивного і суб'єктивного характеру. До стримуючих факторів на рівні РТ підприємств відносяться відсутність належної регіональної інфраструктури РТ господарства, зокрема, проблеми з водозабезпеченням, каналізацією, електроенергією, транспортом і зв'язком; недолік засобів для реконструкції РТ об'єктів. На споживчому рівні до таких чинників слід віднести низьку платоспроможність населення; психологічну неготовність місцевого населення (нерозуміння соціально-економічної і екологічної значущості розвитку РТ комплексу); слабкий розвиток сільського, в т.ч. фермерського туризму та ін. [12,22,29].

Важливою передумовою активізації розвитку РТ діяльності в Татарбунарському районі являється соціально-економічна і демографічна ситуація, яка тут, як і в цілому по Одеській області, продовжує загострюватися. Це проявляється, зокрема, в рості безробіття. Зниженню напруженості в цій сфері соціальних проблем може сприяти розвиток РТ бізнесу, що вимагає значного числа низько кваліфікованих працівників. Туризм, як показують світові тенденції, сприяє росту зайнятості населення

До інших сприятливих соціально-економічних передумов розвитку РТ індустрії в Татарбунарському районі можна віднести: багатий потенціал сільськогосподарської продукції, мережа РТ установ, особливо на узбережжі Чорного моря, озер і лиманів та ін.

Аналогічні соціально-економічні умови склалися в довколишніх до регіонах Румунії і Молдови, що сприяє взаємодії їх РТ структур і створенню тут зон вільного підприємництва, у тому числі РТ спрямованості. залучення національних і іноземних інвестицій в розвиток РТ бізнесу; створення рівних можливостей для суб'єктів підприємницької діяльності різних форм власності; розвиток і вдосконалення регіональної РТ інфраструктури; нові робочі місця для місцевого населення; розвиток іноземного і внутрішнього РТ руху; формування ринку спеціалізованих РТ послуг і товарів.

Певний оптимізм вселяє той факт, що незважаючи на загальну тенденцію спрямованості на виїзний туризм, туристичні фірми і агентства,

що функціонують на території Одеської області, ряд організацій будують свою діяльність на базі використання місцевого РТ потенціалу, в т.ч. Татарбунарського району.

Сприятливі перспективи розвитку різних видів РТ індустрії в межиріччі Дунай-Дністер пов'язані з досить розвиненою інституціональною основою функціонування РТ господарства в Одеській області, що визначається наступними показниками: наявність великої кількості установ відпочинку, лікування і туризму - близько 650; значне число (більше 180) туристичних організацій, в т.ч. широко відомих в Україні і за кордоном фірм; участь організацій області в організації і проведенні Дня туризму України, які постійно представляють свій турпродукт на вітчизняних і міжнародних виставках і ярмарках, в т.ч. за кордоном; членство в Міжнародній туристичній організації; членство Одеської області в Асамблеї Європейських регіонів; наявність затвердженої Програми розвитку туризму в Одеській області.

В якості необхідної цільової установки визначена реалізація концепції стратегії розвитку РТ комплексу в Придунайському регіоні. Ця концепція є системою наукових, методологічних, методичних і громадських поглядів на цілі, завдання і шляхи освоєння, відновлення, захисту і збереження на перспективу цінних природних і РТ ресурсів і екосистеми в цілому в зоні «річка Дунай - суша - море», при забезпеченні соціально-екологічної реабілітації приморських територій і населення, а також поліпшення соціально-економічної обстановки в умовах переходу економіки регіону до ринкових стосунків.

Ця цільова установка служить базою для визначення довгострокових і короткострокових орієнтирів при розробці і реалізації стратегії формування і розвитку РТ комплексу в Татарбунарському районі, в т.ч. при проведенні соціально-економічної політики регіональних державних органів управління і місцевих органів самоврядування, громадських організацій,

підприємницьких структур і населення в забезпеченні їх ефективної участі в розвитку РТ індустрії в регіоні.

До короткострокових орієнтирів можна, зокрема, віднести рішення таких невідкладних проблем як забезпечення РТ установ і населення регіону якісною питною водою; оздоровлення екосистеми озера Сасик, враховуючи його істотну цінність з точки зору розвитку РТ діяльності; надання належної підтримки перспективним РТ фірмам, організаціям і установам в рішенні їх актуальних правових, фінансових і організаційних проблем.

До довгострокових орієнтирів слід віднести забезпечення в повному об'ємі реалізації розглянутої вище цільової установки по здійсненню наміченої стратегії формування і розвитку сфери РТ діяльності в Татарбунарському районі, як частини Придунайського регіону, в т.ч. рішення усього комплексу гострих екологічних проблем, проблем повної або максимально можливої зайнятості населення, розвиток належної інфраструктури регіонального РТ комплексу, рішення проблем ефективного функціонування РТ бізнесу, реалізація схеми раціонального природокористування і охорони довкілля та ін.

До основних завдань розвитку РТ комплексу в Татарбунарському районі відносяться наступні: розширення матеріально-технічної бази РТ установ; підвищення комфорту, розширення асортименту послуг і ріст якості обслуговування рекреантів, в т.ч. туристів, в цих установах (нині інтуристам перебування в зоні Придунайських озер представляється просто нецікавим, що різко скорочує термін їх знаходження тут); забезпечення припливу вітчизняних і зарубіжних туристів в зону відпочинку з різних регіонів України, СНД і Євразії; рішення екологічних проблем, в т.ч. охорона рекреаційно - туристичних зон від несприятливого впливу антропогенного чинника, так і захисту середовища від негативної дії самої РТ діяльності, особливо в заповідних водно-болотяних угіддях; пошук інвесторів для здійснення необхідних витрат на розвиток РТ господарства в Татарбунарському районі; організація реклами РТ установ в

Татарбунарському районі; сприяння створенню в регіоні підприємств сільського, в т.ч. фермерського туризму та ін.

Програмно-цільова реалізація завдань розвитку РТ сфери у рамках системи стійкого соціально-економічного розвитку Татарбунарського району повинна базуватися на наступних основних принципах:

- поєднання регульованого розвитку рекреаційного господарства і, в першу чергу, туристичного комплексу, з традиційними системами господарювання, в т.ч. з екологічно обґрунтованим виробництвом сільськогосподарської продукції, скотарством, птахівництвом, рибальством, а також з виробництвом ремісничих товарів туристичного призначення (зокрема, народні ремесла);

- стимулювання різнобічних видів діяльності, які сприяють розвитку в Татарбунарському районі туризму, особливо екотуризму, охорона і відновлення водно-болотних угідь, необхідних послуг;

- створення сприятливих умов для залучення і використання вітчизняних і іноземних інвестицій в рішення завдань розвитку РТ індустрії, а також вдосконалення системи природокористування і охорона середовища Татарбунарського району;

- інтеграція управління природними ресурсами водно-болотних угідь на територіях РТ тяжіння для забезпечення їх сталого розвитку;

- мотивація місцевого населення і ресурсокористувачів до більш раціонального освоєння природних ресурсів, а також сприйняттю природних особливостей Татарбунарського району як національній цінності;

- використання вітчизняного і зарубіжного досвіду в розвитку нових прогресивних форм РТ діяльності.

Напрями розвитку рекреаційно-туристичної діяльності в Татарбунарському районі. Враховуючи види, кількість запасів і якість РТ ресурсів, які має Татарбунарський район, доцільно намітити напрями розвитку наступних основних видів РТ діяльності з урахуванням їх пріоритетності, значущості і територіальній приуроченості:

- морське рекреаційне господарство і лікувальний туризм, які функціонують на досить потужній природній базі лікувальних ресурсів морського узбережжя (лікувальні грязі, мінеральні води, рана, морська вода, пляжі та ін.);

- масовий туризм, в основному, сухопутний і відпочинок на територіях, прилеглих до приморських, прирічкових і приозерних зон; екологічний туризм, в т.ч. сільський і фермерський, різні види якого доцільно розвивати па більшій частині території Татарбунарського району. Рекреанти мають можливість за порівняно невелику плату зупинитися у будинках місцевих жителів і, за бажанням, брати участь в садівництві, городництві, скотарстві, птахівництві, рибальстві і тому подібне.

У таблиці 2.1 показаний територіальний розподіл напрямів перспективного розвитку рекреаційно-туристичного бізнесу в Татарбунарському районі, орієнтованих на "Програму розвитку туризму в Одеському регіоні до 2020 року" з додатковими пропозиціями.

До числа кризових територій слід віднести район лиману Сасик. Формування РТ сфери, в першу чергу, екотуризму, в районах з кризовою соціально-екологічною ситуацією, а також на ділянках, що деградували в результаті осушення або відкриття, якої-небудь іншої господарської діяльності, що порушила природне функціонування екосистеми, зумовлює:

- поєднання РТ діяльності з високовитратними заходами по відновленню потенціалу тих, що існували раніше, а нині загублених біофізичних і споживчих властивостей цих природних комплексів;

- підтримку традиційних, екологічно обґрунтованих систем господарювання для поліпшення структури землекористування, призупинення скорочення біорізноманітності, а також посилення мотивації місцевого населення до збереження цих унікальних територій;

- відповідність певного комплексу РТ занять і високого рівня комфортності, сприяючого підвищенню рівня життя місцевих жителів за рахунок поліпшення питного водопостачання, енергопостачання, розвитку

інженерних мереж і комунікацій, розвитку побутових і транспортних послуг, забезпечення продуктами харчування, підвищення зайнятості місцевого населення (за даними зарубіжної статистики співвідношення додаткової кількості туристів до числа обслуговуючих складає від 4:1 до 5:1) і, відповідно, доходів.

Таблиця 2.1

Виправлення перспективного розвитку рекреаційно-туристичної діяльності в Татарбунарському районі

Район	Напрями, визначувані "Програмою розвитку туризму в Одеському регіоні до 2020 року	Додаткові пропозиції
Татарбунарський	Розвиток інфраструктури курортів Лебедівка, Катранка, Расейка	<p>I. На базі курорту Лебедівка розвиток:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Спортивно-оздоровчого (парусний спорт із створенням яхтингу, підводне плавання, серфінг в прибережній зоні моря). 2. Пізнавального (натуралістичного і культурно-історичного) : <ol style="list-style-type: none"> а) автобусні екскурсії з відвідуванням історико-культурних пам'яток Татарбунари. б) водні екскурсії (катер, яхта) на о. Зміїний; в) відвідування місць скупчень птахів на Сасику, лиманах Шагани-Алибей (водно-болотні угіддя міжнародного значення), в Дунайському біосферному заповіднику. 3. Промислово - прогулянкового (кінні, пішохідні, човнові маршрути) ліцензійного полювання, любительська риболовля в мисливському господарстві Сасик. 4. Екскурсійно-оздоровчого з відвідуванням с. Базарьянка, Тарутино, Кілії з дегустацією вин і знайомством з національною кухнею. <p>II. Організація і розвиток сільського туризму, особливо в селах на берегах лиманів Бурнас, Шагани, Алибей, з проживанням у будинках сільських жителів і рибалок.</p>

2.2 Розвиток рибного господарства

Рибогосподарське значення Татарбунарського району визначається біологічними ресурсами лиманів Сасик, Алибей, Бурнас і Шагани, прилеглою до них прибережної зони Чорного моря, водойм (річок і озер), різної міри промислового значення.

Велика протяжність морської берегової межі району створює широкі перспективи для розвитку рибного промислу і морської аквакультури.

Рибний промисел в прибережній частині моря традиційно ведеться за допомогою ставних неводів, які тільки в одному, прилеглому до Сасику ділянці моря, здатні давати від 8 до 12 тонн риби в рік. Основні об'єкти морського промислу представлені в таблиці. 2.2.

Морський промисел місцевих риболовецьких колгоспів не обмежувався ловом тільки в прилеглий прибережній частині моря.

Таблиця 2.2

Видовий склад уловів риби ставними неводами в прибережній зоні Чорного моря, прилеглий до Сасику, %

Види риб	%
Оселедець	2,4-3,6
Тюлька	0-3,5
Шпротів	44,6-62,5
Хамса	1,8-43,9
Ставрида	0,3-7,3
Скумбрія	0-0,2
Осетрові	0-0,03
Атерина	0-29,2
Камбала	0-0,1
Інші	0-0,5

У загальній характеристиці рибогосподарського значення лиманів району особливе місце займає Сасикський лиман. Він з червня 1978 р. був відокремлений від моря греблею і перетворений у водосховищі. Його водний режим став регулюватися насосною станцією скидання вод в морі і надходженням прісної води по каналу Дунай-Сасик. В зв'язку з цим

рибогосподарське значення Сасику стало істотно відрізнятися від іншої групи лиманів.

Рибогосподарське значення лиманів Джаншейський, Малий Сасик, Шаганы, Алибей і Бурнас.

Реальна продуктивність цих водойм у край низька. Середнього-догой вилов риби дорівнював 754 ц або 3,97 (при коливаннях від 0,7 до 3,73) кг/га. Невідповідність між багатою кормовою базою і рибопродуктивністю лиманів-лагун пояснюється видовим складом і екологією мешкання риб. Видовий склад коливається в межах 15-35 видів, переважно морських. Прісноводні тут у край рідкісні. Склад риб, постійних мешканців лиманів, обмежений — складає 4-6 видів.

Промисловими є глоса і 4 види бичків. Іммігранти (сарган, кефаль та ін.) проникають в ці водойми по тимчасовим зв'язкам з морем для нагулу. Зимувати в них вони не можуть із-за низьких температур води. Рибопродуктивність лиманів різко підвищується за рахунок масового заходу (чи спеціальної пересадки памолоді морських риб, головним чином, кефалі — сингиля, гостроноса, лобана, атерини, саргана), що у свою чергу, залежить від урожаю памолоді цих риб в морі [3,11,21].

Рибогосподарське значення Сасикського водосховища. До відділення лиману Сасик від моря величина уловів в нім коливалася в межах від 800 до 2600 тонн в рік. Відповідно і його рибопродуктивність знаходилася в межах від 36,8 до 125, 8 кг/га.

Після трансформації Сасику в прісноводній водоймі видовий склад уловів в лимані кардинально змінився. Проте, з часом, із-за слабкого водообміну і великої температури води в липні-серпні озеро стало покриватися суцільною ковдрою синьо-зелених водоростей. Їх розкладання створить токсичне забруднення водойми, призводить до масового замору гідробіонтів і загострення епідеміологічної ситуації. Ці і інші обставини, у тому числі необхідність підтримки штучного водообміну, дали основу до роздуму про повернення Сасику в його первинний стан. Приводом для цього

послужило і різке скорочення уловів, величина яких опустилася до 300-500 тонн в рік (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

Вилов риби в Сасику в 2010-2014 рр.

Рік	Кількість, т
2010	295
2011	479
2012	464
2013	388
2014	398

Стан рибогосподарської діяльності в Татарбунарському районі. Ситуація, що склалася до теперішнього часу, в районі відбиває загальну ситуацію, властиву усім районам Одеської області. Вона характеризується наступними особливостями.

Загальне управління усіма рибогосподарськими ресурсами України здійснює Державний комітет з рибного господарства, але при цьому кожна конкретна водойма, що знаходиться в його веденні, являється як би безхазяйним. В результаті усі вони погано використовуються. Вилов риби не враховується. Неконтрольований характер експлуатації рибних ресурсів породив браконьєрство, розвиток тіньової діяльності і призвело до значного скорочення надходжень до місцевих бюджетів. Відсутність фінансових ресурсів привело до фізичного і морального старіння рибогосподарського флоту, інвентарю, нерегулярної виплати заробітної плати і так далі

Риболовецькі організації отримують квоти па вилов риби, тобто вони платять державі за ті ресурси, які вони використовують у внутрішніх водоймах і в Чорному морі. Але, при цьому, система квот очікуваної ефективності доки не принесла. Так, згідно з існуючими положеннями, державні органи повинні укладати з риболовецькими організаціями угоди на кількісний і видовий склад зарибнення водойм, оплачувати рибалкам за цю роботу, а вони з цих засобів повинні платити за квоти. На ділі ж держава, гроші, витрачені рибачами на зарибнення, повертає в неповному об'ємі, а плату за квоти вимагає. При цьому плата за користування ресурсами цілком

осідає в Центрі, а місцевим рибалкам нічого не залишається ні на поповнення рибних запасів, ні на їх вилов або переробку. Окрім цього, квотування рибодобутку неминуче породжує корупцію і різні порушення. Усе це підвищує соціально-економічну напруженість в районі і негайно впливає на рибогосподарську діяльність.

Поліпшення організації рибогосподарської діяльності в Татарбунарському районі в умовах ринкової економіки і місцевого самоуправління. Розвиток економіки України на сучасному етапі здійснюється у напрямі реформування організації виробничих стосунків. Природно, що і ефективність рибогосподарської діяльності районного рівня теж залежить від управління, що відповідає сучасним вимогам ринкової економіки і конкретні, що враховує, місцеві природно-ресурсні умови.

Відповідно до положень Конституції України про місцеве самоврядування: «Матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші грошові кошти, земля, природні ресурси, що знаходяться у власності територіальних громад, сіл, селищ, міст» (ст. 142).

Рибогосподарська діяльність районного рівня є технологічним комплексом, елементами якого є: риболовецькі артілі, водна інспекція, рибницькі підприємства, рибопереробка, реалізація рибної продукції і управління, що замикає на собі усі виробничі елементи [6,15,23].

2.3 Напрями і шляхи поліпшення водозабезпечення

Відсутність прісноводних джерел в Татарбунарському районі зумовило україн кризову ситуацію в області питного водозабезпечення. Близько 75% населення району користується привозною водою, тобто з 33 населених пунктів проблема водопостачання розв'язана частково лише в 9 населених пунктах (таблиця 2.4). У м. Татарбунари централізованим водопостачанням забезпечено лише 58% населення. При цьому якість що подається міським

підприємством житлово-комунального господарства питної води, як показали проведені перевірки, не відповідає вимогам санітарних норм і держстандартам. Недоброякісне питне водопостачання представляє безпосередню загрозу здоров'ю населення.

Таблиця 2.4

Характеристика рівня питної водозабезпеченості Татарбунарського району

№ з/п	Найменування сільських населених пунктів	Загальна кількість проживаючого населення	Кількість населення, що користується привізний водою, чол.	Доля населення, яке користується привозною водою, %
1.	м. Татарбунари	11316	4796	42
2.	Димитрівка	4727	4727	100
3.	Н. - Олексіївка	97	—	—
4.	Баштановка	967	967	100
5.	Спаське	778	778	100
6.	Струмок	2101	2101	100
7.	Нерушай	2304	2304	100
8.	Борисівка	1753	1753	100
9.	Зарічне	304	304	100
10.	Новоселища	362	362	100
11.	Траповка	1202	1202	100
12.	Лиман	1839	1 839	100
13.	Приморське	1959	1959	100
14.	Трихатка	178	178	100
15.	Вишневе	1502	1502	100
16.	Рибальське	632	632	100
17.	Балабанка	221	221	100
18.	Грудкувате	553	553	100
19.	Райлянка	242	242	100
20.	Нове	343	343	100
21.	Садове	147	147	100
22.	Веселе	100	100	100
23.	В. Михайлівка	134	134	100
24.	В. Калка	272	272	100
25.	Білоліс'є	2416	1571	65
26.	Желтояри	810	470	58
27.	Морозлєєвка	360	110	30
28.	Дивізія	2397	1500	65
29.	Безимянка	414	213	51
30.	Лиманське	103	-	-
31.	Тузли	1607	707	44
32.	Базар'янка	1004	104	11
	Всього	44656	33361	74

Нині слід констатувати факт, що заплановані проекти в практичній діяльності не реалізуються. Так, за наявності проектної документації будівництво Татарбунарського трубопроводу не здійснюється. Очевидно, в умовах стагнаційних процесів, що відбуваються в економіці України, і пов'язаного з цим дефіциту бюджетних коштів, складно судити про реаліі рішення проблем високоякісного питного водопостачання району найближчим часом по передбаченому Державною програмою варіанту.

Найбільш радикальним і оперативним шляхом локального рішення проблеми водопостачання в Татарбунарському районі в умовах наявності запасів підземних мінералізованих вод являється опріснення.

Технічні можливості опріснювачів досить великі. На їх базі робиться вода в широкому якісному діапазоні в залежності від вимог водоспоживачів (від питної до знесолоної). В якості початкової для опріснення можуть бути використані води любого класу: мінералізовані підземні, лиманські, морські, стічні, колекторно-дренажні води.

У світовій практиці накопичений значний досвід застосування опріснювачів для водозабезпечення. Щорічне виробництво опрісненої води у світі перевищує 4 км³, причому спостерігається тенденція подвоєння потужності опріснення впродовж 5-ти років. Істотні зміни в останнє десятиліття сталися в географії розвитку опріснення.

У структурному відношенні споживання опрісненої води доля комунального сектора складає 68%, промисловості — 19%, енергетики — 7%, сільського господарства — 6% (мається на увазі опріснення колекторно-дренажних і стічних вод сільського господарства).

Для високоякісного питного водозабезпечення найдоцільніше використати мембранні опріснювачі, зокрема, найбільш широко поширений і промислово освоєний у світовій практиці метод електродіалізу.

Установки електродіалізів, одиничні потужності яких знаходяться в діапазоні 12-2000 м³/сут. використовуються переважно для водозабезпечення

територіально роз'єднаних споживачів в комунальному секторі агропромислового комплексу, на транспорті і у ряді інших випадків.

Нині на Україні досвід опріснення обмежений лише морським транспортом, опріснювальною станцією в Миколаївській області і рядом локальних установок на промислових підприємствах. Головною перешкодою розвитку опріснення в країні являється суб'єктивна, але стійка точка зору, що склалася, про «дорожнечу опріснення». Хоча в умовах надмірної забрудненості води в джерелах і навіть в системах централізованого водозабезпечення, внаслідок того, що традиційні методи очищення не в змозі забезпечити відповідне Доду якість води, водоспоживачі йдуть на придбання мембранних водоочисних установок з-за кордону. Ця тенденція, на наш погляд, має негативний характер, з ряду причин:

- по-перше, вартість опріснювачів, які могли б бути вироблені на базі використання вітчизняних ресурсів (металів, трудових ресурсів) і резервних виробничих потужностей могла б бути, за нашими розрахунками, на порядок нижче світових цін;
- по-друге, вітчизняний ринок для виробників опріснювачів і чистої води дуже місткий із-за глобальності водної проблеми в масштабі країни;
- по-третє, ця тенденція стримує вітчизняних підприємців в розвитку прибуткової сфери діяльності і можливого виходу на світовий ринок не лише як покупців опріснювачів, а головним чином, в якості їх виробників. Комі того, створюються передумови розвитку тіньового бізнесу при закупівлі опріснювачів за кордоном.

На жаль, на Україні нині відсутні спеціалісти-практики в області розробки проектів опріснювальних станцій.

Узагальнюючи світовий досвід, можна виділити наступні області використання опрісненої води для водопостачання сільськогосподарських районів на найближчий час:

- господарсько-питне водопостачання сільських населених пунктів, колгоспів, радгоспів, фермерських господарств та ін. великих споживачів

шляхом будівництва стаціонарних опріснювальних станцій потужністю 500-5000 м³/доб на базі використання мембранних опріснювачів. Цей напрям особливо актуальний для сільських населених пунктів, позбавлених прісноводних джерел;

- водопостачання підприємств по переробці сільськогосподарської продукції, тваринницьких відгодівельних комплексів, птахівницьких ферм, молочно-товарних ферм та ін. шляхом використання опріснювачів стаціонарного і контейнерного типів продуктивністю 10-600 м³/доб.;

- доцільний розвиток опріснення у великих масштабах на базі підприємств агропромислового комплексу по виробництву мінеральних добрив, які мають в розпорядженні велику кількість «негодящих» вторинних енергоресурсів.

У найбільш віддаленій перспективі особливий інтерес представляє опріснення колекторно-дренажних вод. Цей варіант придбаває природоохоронний аспект в умовах планованих програм розвитку зрошування в області.

Економічна доцільність розвитку опріснення по різних напрямках сільськогосподарського водозабезпечення визначається й кожному конкретному випадку і обумовлена сукупністю місцевих факторів, у тому числі і витратами на вирішення проблеми традиційним шляхом.

В той же час, судячи з укрупнених оцінок вартості проектів водозабезпечення Татарбунарського району, за рахунок подання води по груповим водоводах, економічно доцільних може бути варіант опріснення, особливо з розробкою схем дуплексного водопостачання сільських населених пунктів [9,23,30].

2.4 Підвищення стійкості енергозабезпечення приморських районів на основі використання нетрадиційних джерел енергії

Однією з найважливіших умов стійкого соціально-економічного розвитку Татарбунарського району є кардинальне поліпшення забезпечення електроенергією і теплопостачання населених пунктів.

Сучасна ситуація в енергозабезпеченні району характеризується високим рівнем напруженості, обумовленим дефіцитом джерел енергії, низьким рівнем платоспроможності, імпортною залежністю по більшості видів енергоносіїв. Повсюдний дефіцит електроенергії і тепла стримують розвиток виробництва і соціально-економічної сфери району.

Близько 10 000 будинків в Татарбунарському районі опалюються вугіллям, проте, останнім часом як паливо все частіше використовуються дрова для опалювання вирубуються захисні лісосмуги і прируслові ліси.

Енергозабезпечення Татарбунарського району залежить від використання первинної енергії групи традиційних джерел для України. Балансові співвідношення яких складають: газ 44%, вугілля - 29%, нафта - 12%, атомна енергія - 14%, гідроенергетика (традиційна) - 1 %.

Стратегія рішення проблем поліпшення якості енергозабезпечення має бути пов'язана з реалізацією найважливіших програмно-цільових дій :

1. Повсюдною економією енергії. За окремими прогнозами спеціалістів в Україні можна заощадити до 40% загального об'єму споживання енергоресурсів. Відомо, що у вітчизняному ЛПК витрачання енергії на одиницю продукції в кілька разів вище, чим в розвинених країнах.

Основою розвитку напряму енергозбереження в Татарбунарському районі слід рахувати розроблену Одеською облдержадміністрацією Програму впровадження багатотарифних систем і приладів обліку споживання електроенергії по Одеській області.

2. Освоєння нетрадиційних (в першу чергу, поновлюваних) джерел енергії.

Слід нагадати, що нині загальна частина нетрадиційних джерел енергії в країнах ЄС складає більше 6%. Цей відсоток збільшується завдяки відносно низькому її впливу на природне довкілля (таблиця 2.5).

Таблиця 2.5

Вплив виробництва електроенергії па природне довкілля

Тип енергетичного ресурсу	Вилучення території з використання	Виділення діоксиду вуглецю CO ₂	Локальн. вплив (візуальн. шум, вібрації)	Забруднення повітря (SO ₂ , NO ₂)	Забруднення твердими відходами	Забруднення рідкими скиданнями
<i>Традиційні види енергії</i>						
Вугілля	•	•••	•	•••	••	*
Природний газ	•	•		•		•
Ядерна реакція	•		•		•••	•
Нафта	•	•••	•	••		••
<i>Поновлювані види енергії</i>						
Біомаса	••• (*)	••• (**)		••	•	•
Геотермальна енергія	*		•	•		••
Гідроенергія (традиційна)	(***)		•			•
Сонячна енергія	••		•			
Гідроенергія (приливна і хвильова)	••		••			
Вітер	••		••			

• — незначний вплив, -- - значний вплив

••• — максимальний вплив.

(*) - Потенційно великі площі потрібні для біомасних плантацій; (**) - Не впливає за умови, що біомаса є стійким ресурсом, оскільки CO₂, що виділився при спалюванні, компенсується його споживанням новими рослинами; (***) - Розмір впливу пропорційний потужності гідроелектростанцій - малий при використанні невеликих агрегатів і великий при будівництві промислових станцій з великими греблями і великими по площах водосховищами.

До найбільш перспективних в районі дослідження слід віднести вітроенергетику, геотермальну енергетику, біоенергетику (очерет, відходи сільськогосподарського виробництва), малу гідроенергетику (гідроаккумуляції), геотермальну енергетику.

Вітроенергетика.

У Україні накопичений досить великий досвід будівництва і експлуатації вітроенергетичних станцій (ВЕС). Зараз стало працюють ВЕС — Трускавецька і Чорноморська ВЕС загальною потужністю понад 8,6 МВт.

На території Татарбунарського району в 40 км від р. Татарбунари розташована метеорологічна станція Базарьянка дані якої можуть бути апроксимовані на велику частину території Татарбунарського району (південно-східну частину).

Питома енергія вітру для узбережжя Чорного моря складає 250 Вт/м^2 (для станції Базарьянка — приблизно 200 Вт/м^2).

Середня багаторічна швидкість вітру для метеостанції Сарата складає 4 м/с, для станції Базарьянка - 4,6 м/с.

Повторюваність вітру показує, який час в течії року спостерігається вітер певної швидкості.

Як і всяка енергетична технологія, вітроенергетика впливає на природне довкілля (ОПД), проте, цей вплив має локальний характер, який дозволяє на місцях контролювати і попереджати його.

Основними чинниками негативного впливу вітроагрегатів на ОПД є шум, візуальний естетичний вплив, зіткнення птахів з лопатями агрегатів. Завдяки хорошим аеродинамічним характеристикам, сучасні вітроагрегати випромінюють шум 40-50 децибел, що можна порівняти по інтенсивності з шумом побутової техніки.

У зв'язку з тим, що шляхи міграції птахів розташовані упродовж системі лиманів Шагани-Алибей -Бурнас і озера Сасик, які є водними болотяними угіддями (ВБУ) міжнародного значення, для запобігання загибеллю птахів можна рекомендувати не розташовувати вітроагрегати на піщаних косах, і мисах.

Нині в Україні створюється власна науково технічна і виробнича база розвитку вітроенергетики. Прів прийняття України здатні робити вітроагрегати потужністю від до 500 кВт (Дніпропетровськ, Одеса та ін.).

Агрегати мало потужності (від 1,5 до 10 кВт) можуть використовуватися для забезпечення індивідуальних господарств, а потужніші (100 і вище кВт) — для сіл.

Великим потенціалом для виробництва високо якісного устаткування для ВЕС володіє військово-промисловий комплекс України.

ВЕС умовно розділяють *на* три категорії: малі - до 10 кВт; середні - від 10 до 100 кВт, великі - більше 100 кВт.

Для використання на території Татарбунарського району, у зв'язку з обмеженістю питомої вітрової енергії, слідує використовувати малі і середні вітроагрегати. В той же час, вітроагрегати середньої потужності в південно-східній частині району працюватимуть в течії року близько 6700 годин (85% часу), в північно-західній частині району близько 5400 годин (68% часу). Для вітроагрегатів малої потужності ці показники ще вищі.

Вибираючи тип агрегатів слід звернути увагу на схему споживання, можливість включення до загальної електричної мережі і величину капітальних вкладень на кВт/година (для освоєних промисловістю України — в середньому — 700 дол. США).

За метеорологічними показниками для станцій Базар'янка і Сарата визначена собівартість електроенергії і період окупності для агрегатів ВМ-37, ВУС-60 (таблиця 2.6). У зв'язку з тенденцією до зростання цін на електроенергію в Україні, період окупності вітроагрегатів може знижуватися.

Термін роботи вітроагрегатів - 20 років. Комплекси агрегатів можуть забезпечити електроенергією села, окремі господарства або туристичні або оздоровчі установи. Для акумуляції електроенергії і для штучного зрощування можуть бути використані вітронасоси, які випускає АТ "Строммашина" (Одеса), продуктивність яких досягає 600 л/годину при швидкості вітру - 5 м/с.

При відмові від використання електричної мережі в окремих частинах району, ВЕС можна використати спільно з іншими видам електростанцій, наприклад, разом з дизель-генераторними станціями.

Таблиця 2.6

Розрахована собівартість електроенергії, виробленої вітроагрегатами (для Татарбунарського району)

	Виробництво (кВт/година)		(дол. США)		Період окупності при варт. 0.03 дол. США кВт/година (років)		Період окупності при варт. 0.1 дол. США кВт/година (років)	
	південно- схід	північно- захід	південно- схід	північно- захід	південно- схід	північно- захід	південно- схід	північно- захід
ВМ-37	86730	70050	0.024	0.03	16,2	23	4,6	5,6
ВУС-60	126420	102290	0.025	0.03	16,6	20,7	4,7	6

Враховуючи великий період окупності вітроагрегатів, для і впровадження потрібне залучення засобів вітчизняних і зарубіжних інвесторів, шляхом реалізації окремих проектів - енергетичних природоохоронних, спрямованих на становлення стійкого розвитку регіону.

Геліоенергетика (геліоконденсатори, сонячні батареї).

Геліоенергетика для Татарбунарського району є дуже перспективним джерелом енергії. Річний потенціал геліоенергетики для умов Північно-західного Причорномор'я досить високий. Показники прямої сонячної радіації (річний потенціал), наприклад, в районі Одеси характеризуються наступними цифрами:

при ясному небі — 9254 МДж/м²;

за середніх умов хмарності — 4727 МДж/м².

Нині формуються сприятливі передумови для розвитку геліоенергетики в Україні, як і у світі в цілому, що обумовлюється, передусім, неухильним вдосконаленням і зниженням вартості технічних засобів для використання енергії Сонця. Вартість фотоелектричного устаткування знизилася з 500-600 дол. США на пиковатт (40-і роки ХХ століття) до 1-2 дол. Нині використання сонячної енергії по конкурентоспроможності наблизилося впритул до звичайного виробництва електроенергії.

Одним з варіантів використання сонячної енергії може стати впровадження установок розроблених Юженським галузевим центром нетрадиційних технологій енергозбереження, дозволяючих отримувати до 4500 м² гарячої води щодоби в течії 7-8 місяців в році.

Геотермальна енергетика.

У Татарбунарському районі існує значний потенціал впровадження такого виду поновлюваних джерел енергії, як геотермальні води. За прогнозами геологів є дуже значні запаси геотермальних вод (ГТВ) на Саратсько-Татарбунарській платформі. Запаси цих ГТВ можуть дозволити розв'язати проблему теплопостачання житла, лікарень, шкіл і інших об'єктів соціальної і виробничої сфери.

Для вирішення проблеми освоєння родовищ геотермальних вод Саратсько-Татарбунарській платформи потрібна розробка бізнес-плану з чітким визначенням джерел інвестицій.

Біоенергетика.

Татарбунарський район, будучи великим рекреаційним центром Придунайського району, споживає значно більше енергії, чим інші райони Придунав'я. Задоволення зростаючих потреб Татарбунарського району можливо за рахунок біогазу, отримання якого може здійснюватися шляхом будівництва і експлуатації заводу після пера-робітки побутового сміття, яке обслуговуватиме усе Придунав'я, забезпечуючи тим самим очищення регіону від сміття і задоволення своїх потреб в енергетиці.

У розвинених країнах широко розвинена утилізація побутового сміття з метою отримання біогазу. Так, наприклад, в м. Тилбурге (Голландія), де активно використовується управління відходами на регіональному рівні, отримання 6 млн. кубометрів біогазу дозволяє задовольнити побутові потреби 1000 жителів в рік.

Джерелами біоенергії можуть стати продукти сільського та лісного господарства, органічні компоненти промислових і побутових відходів. Використання біоенергії не є нововведенням. Більшість населення планети

використовують її, спалюючи деревину. Проте, сучасний підхід до використання біоенергії включає комплекс високотехнологічних операцій на усіх його етапах.

Хоча деревина залишається найбільш поширеним джерелом біоенергії, і в її виробництві використовуються так звані високопродуктивні ліси, все більша увага у світовій практиці приділяється використанню уніфікованих гранул і брикетів, сировиною для яких можуть бути трав'яні рослини, у тому числі і очерет (*Phragmites australis*).

Теплотворення очерету складає 5 кВтґас/кг сухої маси. Це означає, що при вологості очерету 20% з тонни можна отримати 3800 кВтґасов (на 50% менше, ніж при спалюванні тонни вугілля).

На території української частки дельти Дунаю розташовані значні території, покриті заростями очерету звичайного. Тільки площа Стенцовско-Жебринських плавнів складає близько 10000 га. Площа водно-болотних угідь (ВБУ) Татарбунарського району, покритих очеретом, складає близько 4000 га.

Заготівля очерету може бути чинником стримування наслідків сукцесії, тим самим допоможе зберегти ВБУ як високопродуктивні екосистеми за умови ротаційної заготівлі очерету.

Врожайність очерету в Придунайському регіоні складає приблизно 10 тонн сухої маси на гектар. Очерет звичайний традиційно використовується місцевим населенням Придунайського регіону як паливо.

По виводах фахівців Fieldfare International, собівартість брикетованого палива з очерету в умовах виробництва в українському Придунав'ї буде не менше 58 дол. США за тонну.

При впровадженні пілотних біоенергетичних проектів слід орієнтуватися на централізованих споживачів (в т.ч. в створеній системі екологічного туризму), установки устаткування для спалювання брикетованого палива на комунальних об'єктах, що вимагає цілого комплексу інновацій як з боку виробника, так і з боку майбутніх споживачів.

Слід так само відмітити, що при налагодженні виробництва об'ємом до 3000 т/рік і відпускній ціні за тону до 69 дол. США українська продукція може конкурувати з гранулами, вироблюваними в західній Європі, ціна на які складає до 100 дол. США.

Інші джерела енергії.

У перспективі в Татарбунарському районі і в цілому в Придунайському регіоні може використовуватися цілий ряд інших альтернативних джерел енергії, зокрема: у рамках біоенергетики — рідке біопаливо (рослинна олія, етанол і тому подібне); альтернативної гідроенергетики приморського типу — хвилеві електростанції; станції, що використовують енергію морських течій; "малі" ГЕС акумулюючого типу (використовувані спільно з вітроустановками) [5,18,31].

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ РАЙОНУ

3.1 Зміст та джерела інвестиційних ресурсів і їх місце в регіональній інвестиційній політиці

Комплексний розвиток регіону, оздоровлення і захист навколишнього природного середовища, відновлення природно-ресурсного потенціалу, забезпечення гідного рівня життя населення нині значною мірою залежить від використання такого традиційного механізму ринкової економіки як інвестування, визначається можливостями мобілізації інвестиційних ресурсів.

Формування системи інвестиційних ресурсів є важливим напрямом регіональної інвестиційної політики, стратегічні орієнтири якої співпадають з цілями економічної політики і спрямовані на підйом добробуту і перетворення економіки відповідно до концепції стійкого економічного розвитку, підвищення ефективності відтворювальних процесів в регіоні. Регіональна інвестиційна політика полягає в пошуку потенційних джерел інвестиційних ресурсів, встановленні співвідношення між ними і їх оптимізації, виявленні критеріїв ефективного використання конкретних джерел, аналізі і оцінці механізмів інвестування.

Під інвестиційними ресурсами розуміється капітал в матеріальній формі і втілений в засобах виробництва і капітал не матеріальний, але той, який вкладається в засоби виробництва, — в інвестиціях.

Інвестиційні ресурси по структурно-речовому складу полягають:

- капітал в матеріалізованій формі основні і оборотні фонди, прямі капіталовкладення, ресурси грошового ринку, ресурси фондового ринку;
- капітал в не матеріалізованій формі: ресурси інтелектуальних інвестицій, ресурси науково-технічної продукції (рис. 3.1).

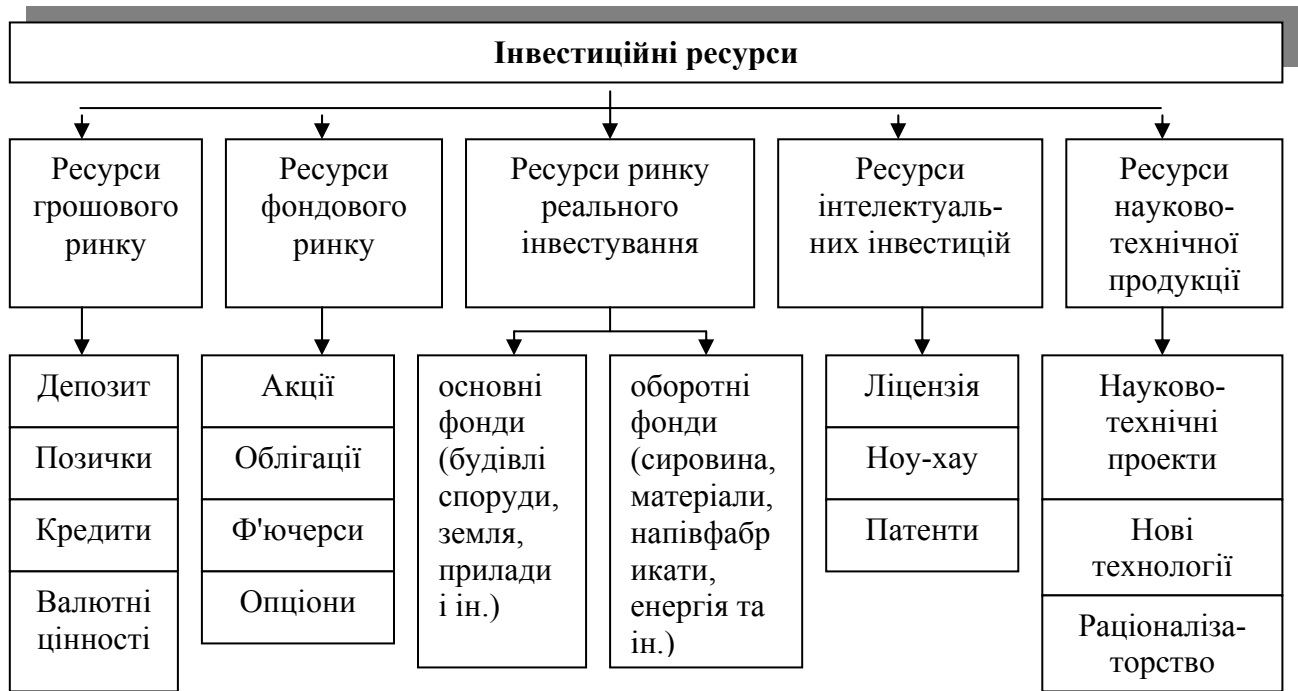

Рис. 3.1 Структура інвестиційних ресурсів

Вкладеннями інвестиційних ресурсів є процес інвестування, метою якого є отримання прибутку, а також приріст капіталу, інвестування припускає попереднє накопичення фінансових ресурсів, з подальшим перетворенням накопичених ресурсів з різних джерел в інвестиції, а інвестиції у свою чергу сприяють збільшенню розміру накопичення. Забезпечення постійного відтворення цього кругообігу інвестицій в певних масштабах і напрямках, а також пошук і вибір перспективних варіантів розвитку території за допомогою механізмів інвестування відноситься до змісту і є предметом безперервної турботи інвестиційної політики в регіоні. Мета регіональної інвестиційної політики полягає в акумуляції і концентрації інвестиційних ресурсів для вирішення пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку, підвищення якості природного довкілля, впровадження в практику ринкового механізму регулювання інвестиційним процесом [7].

Застосування системного підходу до аналізу процесу формування регіональної інвестиційної політики дозволяє розглядати її з двох позицій і виділити два її види: з одного боку, цей напрям діяльності місцевих органів влади і в цій якості її можна назвати внутрішньою; з іншого боку, це діяльність держави, направлена на створення умов для здійснення інвестиційної діяльності в регіоні, і таким чином проявляється регіональна складова державної політики.

Регіональна інвестиційна політика покликана забезпечити вияв і з'єднання найрізноманітніших джерел інвестиційних ресурсів: державних, регіональних, підприємницьких, акціонерних, заощаджень населення, іноземних інвестицій.

Джерела інвестиційних ресурсів в регіоні

До системи інвестиційних ресурсів регіону для цілей фінансування соціально-економічного розвитку відносяться:

- бюджетні і позабюджетні джерела (засоби);
- кредитні джерела;
- фінансові ресурси підприємств, приватного підприємництва;
- заощадження населення;
- іноземний капітал (інвестиції).

Важливим елементом не лише інвестиційної, але і фінансової політики в регіоні є стратегія формування інвестиційних ресурсів. Розробка такої стратегії сприяє забезпеченню стабільної інвестиційної діяльності.

Стратегія формування інвестиційних ресурсів здійснюється за такими етапами:

1. Визначення потреби в об'ємі інвестиційних ресурсів;
2. Вивчення можливості формування інвестиційних ресурсів за рахунок різних джерел;
3. Визначення методів фінансування окремих інвестиційних програм і проектів;
4. Оптимізація структури джерел формування інвестиційних ресурсів.

Усі джерела формування інвестиційних ресурсів діляться на три основні групи: власні, кредитні, притягнені (рис. 3.2).

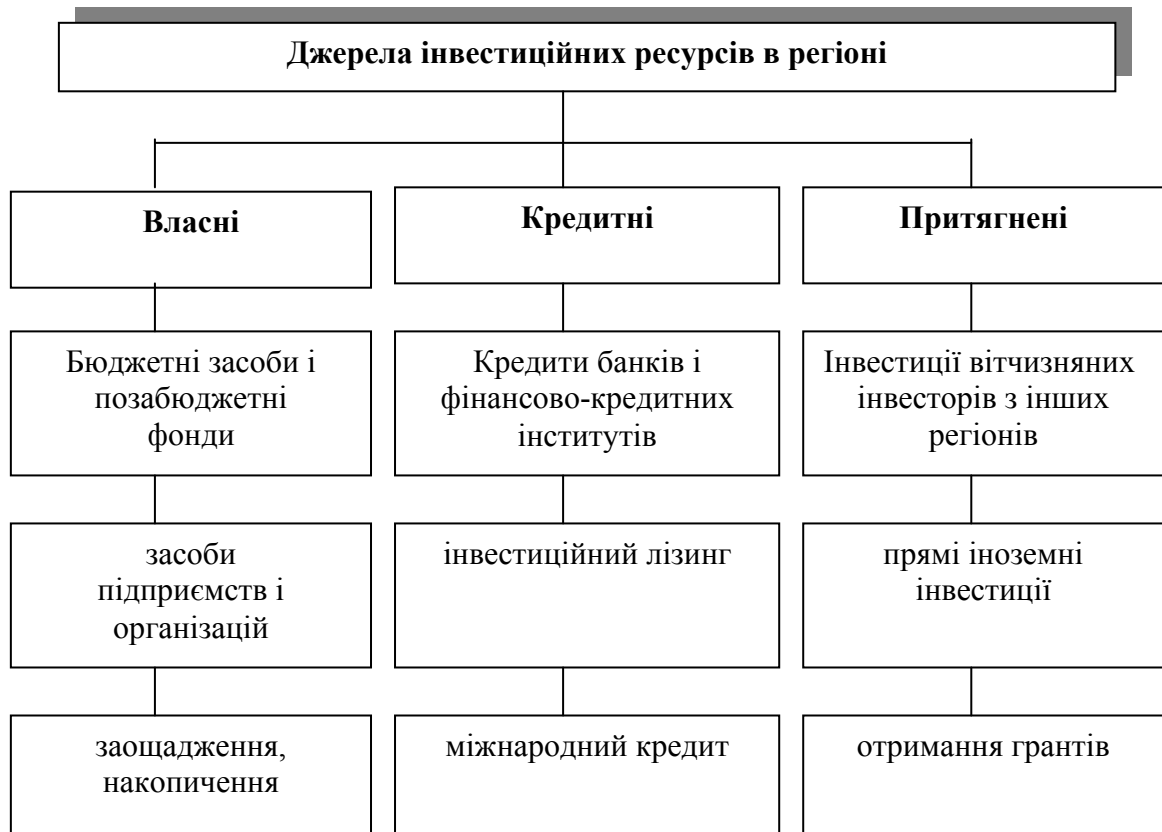

Рис. 3.2 Система формування джерел інвестиційних ресурсів

До власних джерел інвестиційних ресурсів відносяться ресурси, що формуються на території регіону за рахунок державних і недержавних засобів, засобів підприємств і організацій, заощаджень населення, що проживає в регіоні, цільових фондів громадських організацій, фізичних і юридичних осіб, засобів інвестиційних інститутів місцевого рівня (інвестиційної компанії, страхового агентства, бізнес-центру, кредитної спілки та ін.), які в перспективі активно створюватимуться в даному регіоні. Схема формування власних джерел інвестиційних ресурсів представлена на рис. 3.3.

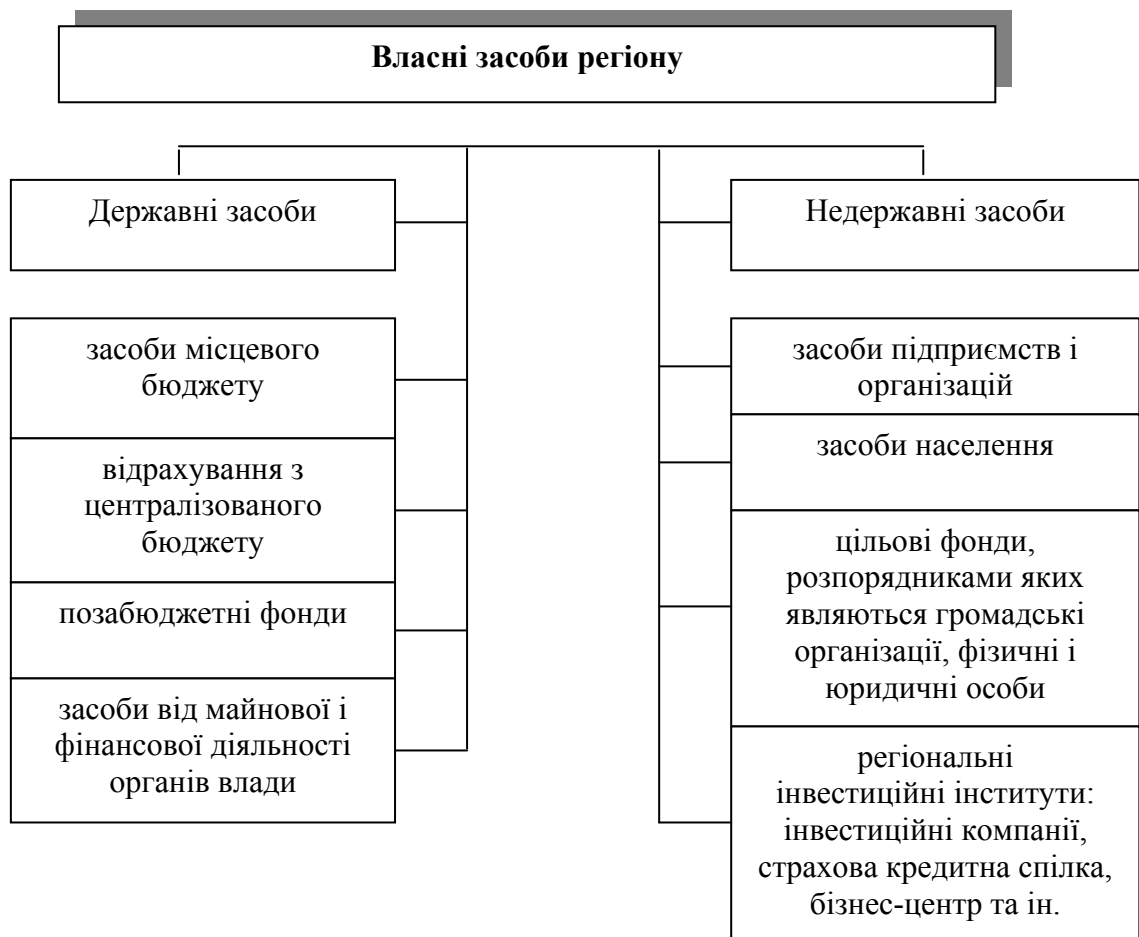

Рис. 3.3 Схема формування власних джерел інвестиційних ресурсів в регіоні

Кредитні джерела інвестиційних ресурсів складаються з довготермінових кредитів банків і інших кредитних інститутів, цільових державних кредитів, інвестиційного лізингу (довгострокова форма оренди устаткування і машин), міжнародних кредитів.

До складу притягнених джерел інвестиційних ресурсів входять випуск облігацій регіональними органами влади, емісія інвестиційних сертифікатів, випущених інвестиційними фондами і компаніями, вкладення приватних вітчизняних і зарубіжних інвесторів для фінансування регіональних програм соціально-економічного розвитку і інвестиційних проектів, прямі іноземні інвестиції, надання Фанти міжнародними і іноземними фондами і іншими фінансовими і інвестиційними інститутами [5,19,30].

3.2 Акумуляція інвестиційних ресурсів

Для формування передумов акумуляції інвестиційних ресурсів необхідно вирішити наступні завдання:

- 1) розробити програму розвитку регіону на найближчі п'ять років, де чітко виділити галузеві, територіальні і соціальні напрямки розвитку, які вказували б інвесторові пріоритетні сфери вкладення капіталу;
- 2) визначити потреби і потенційні джерела інвестиційних ресурсів для виявлених пріоритетів розвитку, а також оптимізувати їх структуру;
- 3) розробити організаційно-економічні механізми залучення інвестицій;
- 4) розробити регіональну інвестиційну політику;
- 5) створити систему інформаційного і консультативного забезпечення інвестиційної діяльності, маркетингу інвестиційних проектів і програм, банк даних по можливих інвестиційним проектам, скласти довідник матеріалів про умови інвестування для зарубіжних інвесторів;
- 6) створити розвинену структуру підтримки інвестиційних процесів в регіоні;
- 7) сформувати спеціалізовані інвестиційні інститути, які функціонально і економічно були б зацікавлені в інвестуванні розвитку власного регіону (бізнес-центри, агентства, страхові компанії, інвестиційні фонди, кредитні спілки та ін.);
- 8) проводити навчання, сприяти придбанню навичок і досвіду роботи керівниками за визначенням і обґрунтуванням доцільних джерел інвестиційних ресурсів, оволодінню методами залучення інвестицій і механізмами їх використання, вивчення основ інвестиційного менеджменту.

Для пошкваллення процесу залучення інвестицій в регіон необхідно рішення цілого комплексу питань на державному рівні, які сприятимуть успішному пошуку інвестиційних ресурсів, їх оптимальної мобілізації, ефективності інвестиційної діяльності:

- вдосконалення законодавства в області податкового, митного, фінансового права з метою зменшення податків і забезпечення прав інвесторів;
- введення інвестиційного кредиту (знижка з прибутку, спрямованого на капіталовкладення);
- організація системи гарантій, створення механізму захисту і страхування фінансових і інвестиційних ризиків;
- реалізація системи заставних операцій на регіональному рівні;
- подальший розвиток інститутів ринкової інфраструктури, системи інвестиційних інститутів;
- поширення організаційно-правових структур залучення іноземних інвестицій: міжнародних консорціумів, міжнародних венчурних фондів, міжнародних лізингових компаній і інших;
- посилення участі України в міжнародному інвестиційному співробітництві: підготовки і підписання угод про заохочення і взаємний захист капіталовкладень та ін.;
- сприяння регіонам в залученні іноземних інвестицій шляхом надання допомоги в розробці регіональних інвестиційних програм, наданні системи гарантій і пільг за рахунок регіональних джерел;
- створення розгалуженої системи інформаційного забезпечення інвестування, централізована підготовка оглядів інвестиційного клімату в розрізі окремих регіонів.

Для того, щоб органи місцевого самоврядування могли виконувати свої функції по задоволенню потреб регіону, організації інвестиційного процесу, вони повинні мати в розпорядженні відповідними матеріальними і фінансовими ресурсами. Матеріальною основою місцевого самоврядування є комунальна власність. Формування фінансової бази місцевого самоврядування відбувається на досить потужній нормативно-правовій основі, що включає Закони України "Про місцеве самоврядування" (статті 61-

70), "Про бюджетну систему", "Про місцеві податки і збори", "Про державний бюджет на 2017 р". та ін.

Відповідно до названих документів до складу місцевих фінансових ресурсів включаються місцеві бюджети, цільові позабюджетні фонди, фінансові кошти місцевих підприємств.

Проблеми місцевого бюджету :

- не мають в розпорядженні необхідних ресурсів для підтримки інвестиційного процесу в регіоні;
- нестабільність надходжень;
- невизначеність в джерелах місцевого бюджету до прийняття закону про держбюджет;
- розміри відрахувань до місцевих бюджетів від територіальних сум податків і зборів істотно коливаються, і не значні, і навіть мізерні;
- велику частину прибуткової частини місцевих бюджетів складають дотації - безкоштовний і безповоротний спосіб фінансування з держбюджету для досягнення збалансованості нижчестоячого.

У розвинених країнах світу (Франція, Нідерланди, Великобританія) широко застосовуються субсидії - виділення засобів на реалізацію регіональних програм і проведення заходів, які доки не розповсюджені в нашій країні. У Україні слід було б ширше переходити до субсидування, вкладати в галузі, які потрібні для розвитку регіону, вирішувати екологічні проблеми, підтримувати сільськогосподарське виробництво. У ряді розвинених країн за рахунок субсидій здійснюється від 18% до 55% витрат місцевих бюджетів.

Основу власних джерел доходів місцевих бюджетів більшості європейських країн складають місцеві податки і збори. У нас є теж така система доходів, що включає близько 16 видів місцевих податків і зборів, але доля їх в загальних доходах бюджетів мала - від 5% до 7%. У багатьох країнах до місцевих відносяться податки на майно і землю (зокрема, в Німеччині) [9].

Основні напрями діяльності по акумуляції і залученню інвестиційних ресурсів в регіоні:

1) Збільшення інвестиційних ресурсів за рахунок бюджетних і позабюджетних джерел усіх рівнів державного управління, фінансових ресурсів приватного вітчизняного і зарубіжного капіталу, а також заощаджень населення.

2) Використання лізингу як форми здійснення інвестицій, в США доля лізингу в капітальних вкладеннях складають 30%, ФРН - 20%. Лізинг як форму інвестування слід використати в сільському господарстві.

3) Заощадження населення як потенційне джерело інвестиційних ресурсів, для чого потрібне створення економічного механізму функціонування інститутів інвестиційної інфраструктури (інвестиційних банків, страхових компаній, інвестиційних фондів та ін.).

4) Випуск облігацій спеціально для розвитку цієї території. У США такі облігації випускають місцеву міську і сільську владу. Доход по таких облігаціях не оподатковується, облігації сприяє акумуляція засобів населення, юридичних і фізичних осіб.

Місцеві органи влади здійснюють мобілізацію засобів на кредитній основі, які можна направити на благоустрій, будівництво і реконструкцію об'єктів охорони здоров'я, культурного, житлово-побутового призначення та ін.

Грошові кошти, що поступають від випуску місцевих облігацій зазвичай, зараховуються до позабюджетних фондів. Для реалізації якого-небудь проекту муніципальний орган може виділити частину коштів з місцевого бюджету, узяти банківський кредит (що не завжди вигідно), або використати позабюджетні засоби, отримані від випуску місцевих облігацій.

Інвестори, які придбавають місцеві облігації, поставляють муніципальним органом необхідні для реалізації проектів позикові кошти, а також скорочують попит вказаних органів на засоби з бюджету. Місцеве

населення отримує важливий для його існування об'єкт і користується його товарами, роботами або послугами.

5) Створення фонду розвитку територій з відкриттям для нього спеціального рахунку у банку. Джерелами засобів фонду можуть бути бюджетні кошти, засоби підприємств, приватних осіб, населення, підприємницьких структур, переданих в порядку пайової участі.

6) Акумуляція інвестиційних ресурсів для цілей розвитку територій з використанням територіально-корпоративних принципів управління. Видається доцільним створення корпорації територіального розвитку, в якій беруть участь представники місцевих органів влади, комерційні і некомерційні організації, підприємства, розташовані на цій території, консалтингові фірми, які об'єднують на неприбутковій основі фінансові, матеріальні, інформаційні і інтелектуальні ресурси для вирішення завдань соціально-економічного розвитку, житлового будівництва, зведення об'єктів соціальної інфраструктури. Корпорація територіального розвитку може грати роль єдиного координаційного центру, прийняти до виконання замовлення бізнес прогнозу соціально-економічного розвитку, об'єднати множину різних по економічних можливостях інвесторів, орендарів, власників нерухомості і жителів цієї території.

7) Залучення засобів місцевих бюджетів, асоціацій, громадських об'єднань, благодійних організацій, підприємців для фінансування проектів, місцевим пріоритетам, що відповідають.

8) Створення кредитних спілок і фінансових кооперативів, які можуть бути одночасно і громадськими, і фінансовими організаціями.

Кредитні спілки — неприбуткові організації, що об'єднують фізичних осіб на ґрунті взаємокредитування. У Україні створені 200-230 кредитних спілок, в Одеській області більше 10. Канадська програма розвитку кредитних спілок в Україні надає технічну допомогу 132 кредитним спілкам, які об'єднують 70 тисяч чоловік, активи, що сформували, у розмірі 16 млн. грн., зробили видачу 18 тисяч позик.

9) Залучення приватних зарубіжних інвесторів.

10) Організація роботи по участі в системі міжнародних фондів, отримання міжнародних грантів.

Що стосується кредитних ресурсів, то нині доступ до них ускладнений, по-перше, загальною політикою процентної ставки, по-друге, відсутністю в регіонах інформації про банки, що кредитують агропромислові підприємства. У зв'язку з цим, необхідним представляється збір інформації про спектр банківських послуг, з виділенням банків, кредитуючих АПК на пільгових умовах. Також необхідно використовувати можливості спеціалізованих підприємств мікрокредитування, в яких як гарантія використовується письмове підтвердження двох-трьох фермерів, так само бажаючих узяти кредит. Органи місцевого самоврядування можуть бути ентузіастами формування фондів подібних підприємств.

Перспективним напрямом отримання кредитних ресурсів можна вважати кредитні спілки, через систему яких можна реально координувати людські і фінансові зусилля в сільській місцевості.

У формуванні кредитної регіональної політики необхідно широко використати також можливості товарних кредитів (наприклад, надання нафтотрейдерами палива під майбутній урожай та ін.) [10,17,329].

3.3 Система інвестиційних інститутів

Звернемося до системи інвестиційних інститутів України, які здійснюють підтримку підприємництва і служать джерело-мі фінансування різних інвестиційних проектів і програм. Інформація про українські і міжнародні організації, які діють на інвестиційному ринку і що співпрацюють з підприємцями і регіональними адміністраціями з приводу залучення інвестиційних ресурсів, відкриття кредитних ліній і вимог, які пред'являються до них, є серйозним стимулом підвищення соціально-

економічної ефективності регіонального розвитку, активізації інвестиційної діяльності.

Система інвестиційних інститутів включає значне число структурних елементів (рис. 3.4) у тому числі:

1. Українські державні інвестиційні інститути;
2. Комерційні інвестиційні банки;
3. Комерційні інвестиційні фонди;
4. Інвестиційні компанії, кредитні спілки;
5. Пенсійні фонди;
6. Страхові компанії;
7. Зарубіжні інвестиційні інститути.
 - 7.1. Банки;
 - 7.2. Фонди;
 - 7.3. Компанії;
 - 7.4. Агентства, бізнес-центри.

Інвестиційний фонд — ґрунтується у формі закритого акціонерного суспільства, яке здійснює діяльність у сфері спільного інвестування.

Спільним інвестуванням вважається діяльність, яка робиться за рахунок учасників і засновників інвестиційного фонду шляхом випуску інвестиційних сертифікатів і проведення операцій з цінними паперами. Інвестиційний сертифікат — цінний папір, яка випускається інвестиційними фондами або інвестиційною компанією і надає право на отримання доходів у вигляді дивідендів.

Інвестиційна компанія - займається торгівлею цінними бумагами разом з іншими видами діяльності (посередницькі, консультативні і інші послуги на ринку цінних бумагах), залучає кошти.

В умовах ринкових стосунків в регіоні отримує поширення широкої мережі малих підприємств, особливо сільськогосподарських, пов'язаних з виробництвом, переробкою і зберіганням сільськогосподарської продукції. Галузі і виробництва агропромислового комплексу визнані пріоритетними в

розвитку господарства у зв'язку з важливою роллю в підвищенні життєвого рівня населення, передбачається надання або підтримка з боку держави в інвестиційній, інформаційній і консультативній сферах.

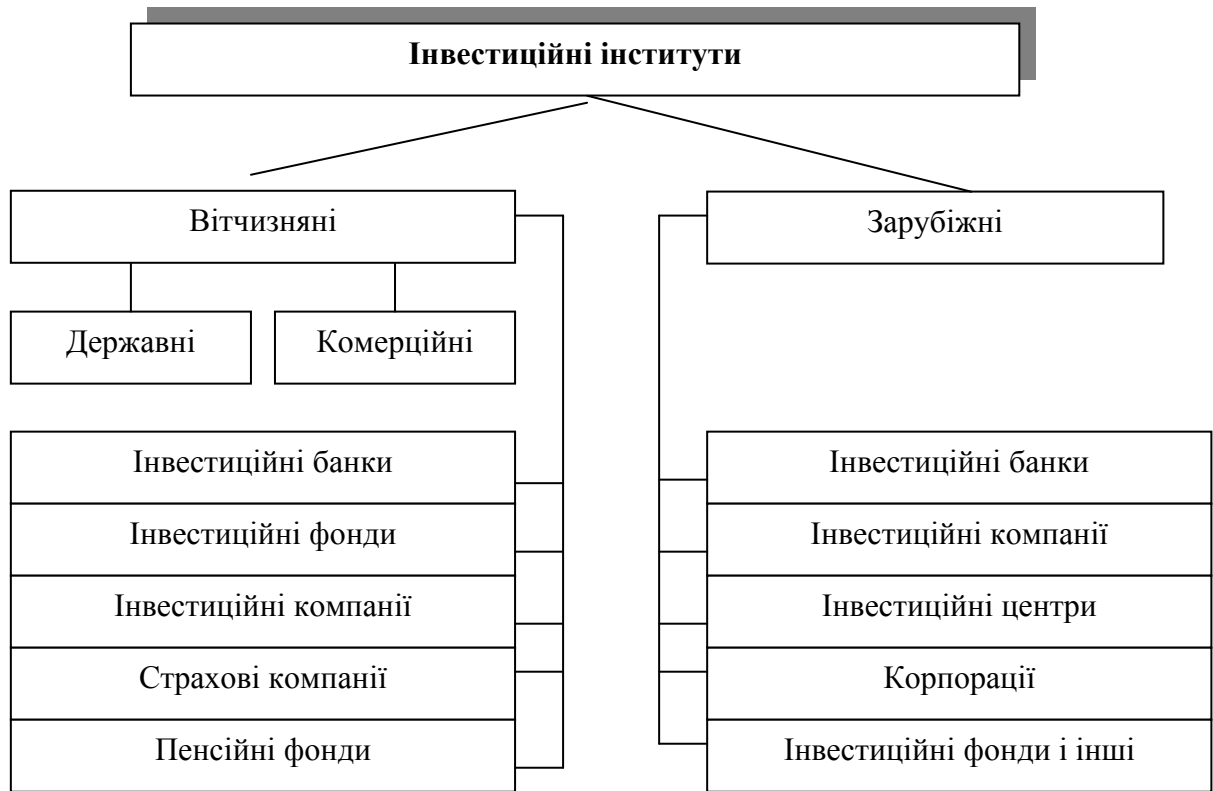

Рис. 3.4 Схема інвестиційних інститутів

Значну підтримку підприємцям і малим підприємствам надають:

Союз малих підприємств України і його регіональні відділення, асоціації, гільдії, в правовому захисті малих підприємств, здійсненні аудиторських і управлінських консультацій, формуванні фондів взаємного кредитування, створення комп'ютерного інформаційного банку малих підприємств.

Фінансову підтримку малим підприємствам надають: Український фонд підтримки підприємництва; Державний інноваційний фонд України; Український державний фонд підтримки селянства (фермерських) господарств.

Запропонований перелік рекомендується для застосування в організації діяльності по залученню інвестицій місцевим органам влади, підприємцям, керівниками і фахівцями фермерських господарств, малих підприємств різних форм власності.

Використання диференційованої, дієвої і ефективної системи формування інвестиційних ресурсів в регіоні на принципах системності і комплексності сприяє посиленню просування регіонів у напрямі процвітання і стабільного розвитку економіки в єдності зі збереженням і відтворенням природно-ресурсного потенціалу, відродженням екологічних цінностей [7,15].

ВИСНОВКИ

За результатами досліджень, виконаних в рамках дипломного проекту, можна зробити наступні висновки.

Економічна, екологічна і соціальна криза, що переживається Україною, найбільшою мірою торкнулася периферії, сільської місцевості, сільськогосподарських районів.

Несприятлива економічна і соціально-екологічна ситуація в Україні повною мірою відноситься до Татарбунарського району Одеської області, положення в якому вимагає невідкладних дій, спрямованих на подолання спаду виробництва і підвищення зайнятості населення, протидію посиленню негативних тенденцій падіння життєвого рівня населення, зняття соціальної напруженості, запобігання погіршенню екологічної обстановки.

Одним з важливих шляхів подолання критичних ситуацій являється формування і реалізація політики стійкого розвитку розглянутої території. Стійкий розвиток конкретної території може стати "полюсом" загальної стійкості держави і підвищення рівня життя його громадян.

Представлену стратегію стійкого розвитку Татарбунарського району Одеської області, слід розглядати як:

- систему пропозицій для місцевих органів влади і управління, підприємницьких структур, громадських організацій, інвесторів (внутрішніх і зовнішніх) по виходу з кризи сільськогосподарських територій (районів) України;
- організаційний інструмент узгодження дій і консолідації сил і ресурсів - людських (інтелект, професіоналізм, активність), інформаційних, інвестиційних і інших ресурсів для досягнення погоджених спільних цілей розвитку в ринкових умовах господарювання;
- базу для розробки програмно-цільової довгострокової перспективи розвитку територій і стратегічного підходу до визначення послідовності розробки і реалізації окремих пріоритетних програм і проектів;

- основу для формування інвестиційної привабливості Татарбунарського району і для розробки системи бізнес-планів, бізнес-програм, пов'язаних з рішенням конкретних економічних, соціальних і екологічних проблем.

Зрештою, реалізація представлених рекомендацій сприятиме:

- запобіганню руйнуванню і відродженню виробничої сфери і підвищенню її економічної ефективності як однієї з головних умов для зняття соціальної напруженості в розглянутому районі;

- досягненню соціального прогресу, пов'язаного з розширенням зайнятості населення, підвищенням рівня життя (економічного зростання) і соціальної захищеності (економічній забезпеченості) за рахунок розширення можливості підприємництва в сферах малого і середнього бізнесу не лише в традиційному сільськогосподарському виробництві, але і в перспективних для району галузях господарської діяльності — рекреаційно-туристичної, рибогосподарської, енерго- і водозабезпечення (на основі місцевих нетрадиційних джерел) та ін.;

- формуванню збалансованої і економічно ефективною системи відтворювальних процесів із завершеним технологічним циклом за схемою: "виробництво (сільськогосподарський і інший продукт)" — "переробка на місці (отримання товарної продукції з більш високими показниками вартості)" — "ринок товарів і послуг";

- підвищенню економіко-екологічної ефективності використання природно-ресурсного потенціалу території (земельних ресурсів, рекреаційного і біологічного потенціалу і так далі);

- відновленню ресурсно-екологічного потенціалу лиману Сасик на основі повернення його в природний стан (шляхом часткового розгороджування штучної греблі і встановлення його постійної зв'язки з морем) як необхідної умови запобіганню його екологічній деградації і зняттю соціальної напруженості в Татарбунарському районі, а також підвищення економічної ефективності використання рекреаційних, біологічних і інших

ресурсів Сасик і прилеглих до нього площ; створення мережі природних територій, що особливо охороняються;

- розширенню масштабів освоєння нетрадиційних відновлюваних джерел енергії (вітроенергетика, біоенергетика, термальні води та ін.) і прісної води (подання води з р. Дунай, опріснення підземних джерел) як основи поліпшення енерго- і водозабезпечення життєдіяльності населення Татарбунарського району в умовах постійного дефіциту і непередбачуваних відключень електроенергії.

Автори цієї Стратегії сподіваються, що, з одного боку, обмін ідеями в це рамках дозволить створити основу для обговорення і колективної розробки ефективної соціально-економічної і екологічної політики для Татарбунарського району Одеської області, а, з іншою, ідеологія Стратегії послужить певною основою для формування фундаменту довгострокового соціально-економічного розвитку сільськогосподарських територій України.

Стійка і ефективна соціально-економічна діяльність на основі комплексного і раціонального використання інтегрального ресурсного потенціалу досліджуваного району (природні, людські, матеріальні, фінансові і інші ресурси) сприятиме більш повному задоволенню потреб населення і підвищенню його якості життя.

Це проявлятиметься не лише в поліпшенні економічної забезпеченості і підвищенні рівня життя, в задоволенні потреб в продуктах харчування, але і в задоволенні соціальних потреб (духовних і культурних), потреби в повазі (самоповазі і визнанні), самоствердженні, саморозвитку і самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білорус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: (Системні маркетинг. дослід.) / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. К.: МАУП, 2005. 492 с.
2. Бутко М. П. Інвестиційна домінанта сталого розвитку регіону в умовах інтеграції : монографія / М. П. Бутко, О. Ю. Акименко. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2009. 232 с.
3. Буркинський Б. В. Економіко-екологічні основи регіонального природопольовання і розвитку // ІПРЭЭІ НАН України. / Буркинський Б. В., Степанов В. Н., Харичков С. К. Одеса: Фенікс, 2005. 575 с.
4. Буркинський Б. В., Харичков С. К. і др.. Політика мобілізації інтегрального ресурса регіону. Одеса, ІПРЕЕД НАНУ, 2003. 40с.
5. Буркинський Б. В. Інноваційна стратегія у соціально-економічному розвитку регіону / Б. В. Буркинський, Є. В. Лазарева; Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. НАН України. Одеса, 2007. 139 с.
6. Буркинський Б. В., Степанов В., Бердников С., Селютин В. Стратегічні економічні інтереси України і РФ в басейні Азовського моря// Економіка України. Вип. 5. Київ: Преса України, 2009. С. 77-84
7. Водні ресурси регіону Дунаю / Зіновій Бройде, Олег Дьяков, Олег Рубель // Екологія. Право. Людина», №4-5 (44-45), 2009. С. 79-80.
8. Воробйова О.А. Збалансоване природокористування та господарювання в рекреаційно-туристичній сфері: Монографія. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2012. 248 с.
9. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика: Монографія / З. В. Герасимчук. Луцьк: Надстир'я, 2008. 528 с.
10. Герасимчук З. В. Стимулювання сталого розвитку регіону: теорія, методологія, практика: Монографія / Герасимчук З. В., Поліщук В. Г. Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2011. 516 с.

11. Голубець М. А. Розвиток «сталий» чи «збалансований»? / М. А. Голубець // Український географічний журнал. 2006. № 2. С. 66-69.
12. Гринів Л. С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: Монографія. / Л. С. Гринів — Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2001. 240 с.
13. Дишловий І.М. Сучасні організаційні рішення регіонального розвитку рекреації та туризму: кластеризація та комплексні програми: Монографія. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2010. 262 с.
14. Звіт про результати виконання заходів Програми комплексного розвитку Українського Придунав'я на 2004-2011 роки по Татарбунарському району за 2004-2011 роки. Лист Татарбунарської районної державної адміністрації Одеської області №12/02-15-05-02/496 від 23.02.11 року.
15. Звіт за договором № 11/1180/19/2 «Розробка соціально-економічного та екологічного обґрунтування відновлення гідрологічного режиму озера Сасик», Український науково-дослідний інститут екологічних проблем (УкрНДІЕП), Харків, 2004.
16. Купинец Л. Е. Екологізація продовольственного комплексу теорія, методологія, механізми. Одеса: ІПРЭЭІ НАН України, 2010. 712с.
17. Лопачев Н. А., Наумкин В. Н., Петров В. А. Теоретические основы биологизации земледелия // Агрехимический вестник. 1998, №5-6, С. 33.
18. Нестеров Ю. В. Практичні поради зі збереження біорізноманіття в сільськогосподарських угіддях. Київ Wetlands International Black Sea Programme, 2005. 48 с.
19. Політика мобілізації інтегрального ресурса регіона / Б.В. Буркинський, С.К. Харичков. - Одеса ІПРЕЕД НАНУ, 2003. 40 с.
20. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття»: Ухвалена конференцією ООН з на-вколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.): Пер. з англ. 2-ге вид. К.: Інтелсфера, 2000. 360 с.

21. Поліщук В. Г. Понятійно-категоріальний апарат політики стимулювання сталого розвитку регіону / В. Г. Поліщук // Актуальні проблеми економіки. 2009. № 11. С. 168-173.

22. Рубель О. Є., Козакова О. Г. Засади формування сталого розвитку соціально-економічного розвитку території українського Придунав'я // Вісник Українського державного університету водного господарства та природокористування Економіка, проблеми управління регіональним економічним і соціальним розвитком. Збірник наукових праць. Випуск 1(20). Рівне, 2003. С. 591-595.

23. Рубель Олег. Пріоритети соціально-економічного розвитку Придунайського регіону України в контексті Стратегії ЄС щодо регіону Дунаю / О. Рубель. // Сучасна регіональна політика: формування, реалізація та розвиток публічної служби ай", матеріали підсумк. наук.-практ. конф. за міжнар. учасцю 23 верес. 2010 р. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2010. С. 157-159.

24. Семенов В.Ф., Балджи М.Д., Мозгальова В.М. Регіональний вимір рекреаційно-туристичної діяльності // За редакцією В.Ф. Семенова. Монографія. Одеса: Вид-во «Optimum», 2008. 201с.

25. Сільське господарство та охорона природи. Посібник із практичного управління, відновлення та створення природних біотопів на сільгоспугіддях. / Джон Ендрюс і Майкл Рібейн, пер. з англ.: за загальною редакцією О. В. Дудкіна, О. М. Осадчої. К.: 2006. 288 с.

26. Степанов В. Н., Рубель О. Е. Интегральный потенциал экономико-экологического развития украинского Придунавья // Коллега, 2004, №6(19), С. 2-8.

27. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях / [Андреева Н. М., Бараннік В. О., Белашов Є. В. та ін.]; За науковою редакцією д.е.н., проф. Хлобистова Є. В. / РВПС України НАН України, ІПРЕЕД НАН України, СусДУ, ЛНТУ, НДІ СРП. Сімферополь: ПП "Підприємство «Фенікс», 2010. 582 с.

28. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика / [Андерсон В. М., Андрєєва Н. М., Алимов О. М. та ін.] ; За науковою редакцією д.е.н., проф. Хлобистова Є. В. / ДУ «ІЕПСР НАН України», ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, НДІ СРП. Сімферополь: ИТ «АРИАЛ» 2011. 589 с.

29. Топчієв О.Г. Проблеми і перспективи сталого соціально-економічного розвитку Українського Придунав'я / О.Г. Топчієв, Л.В. Хомич // Стан і перспективи соціально-економічного розвитку Українського Придунав'я. Одеса: Фенікс, 2006. С. 67-72.

30. Фінансове забезпечення сталого розвитку регіонів України: міжбюджетні відносини та інноваційні інструменти стимулювання: Монографія; за науковою редакцією д.е.н., проф. Вахович І. М. Луцьк: Волиньполіграфтм, 2014. 331 с.

31. Харічков С.К., Воробйова О.А., Дишловий І.М., Нездоймінов С.Г. Напрямки реструктуризації та формування умов поступального розвитку рекреаційно-туристичного комплексу регіону»: наукова доповідь / Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. Одеса, 2009. 27 с.

32. Хвесик М. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України / М. Хвесик, І. Бистряков // Економіка України. 2012. № 6. С. 4-12.

33. Шевчук В. Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку / Шевчук В. Я. К.: Гео-принт, 2006. 200 с.